

Transklasės samprata prancūzų sociologijoje: fenomenologinė socialinio mobilumo interpretacija

Kęstutis Šapoka

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lithuanian Culture Research Institute
kestas.sapoka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6729-4865>

Santrauka. Straipsnyje pristatoma prancūzų sociologijos atšaka, analizuojanti socialinės *transklasės* (perėjimo iš vienos socialinės klasės į kitą) reiškinį ir siūlanti fenomenologines šio reiškinio interpretacijas. Pirmiausia pateikiami šios sociologijos atšakos esminiai konceptualūs postulatai, o vėliau aptariama vidinė *transklasės* diskurso polemika, besiskiriantys požiūriai į *transklasės* sąvoką ir sampratą. Vienas svarbesnių diskurso klausimų yra šios sociologijos atšakos sąsajos su prancūzų grožine literatūra. Straipsnyje siekiama paaiškinti, ko tam tikruose literatūros kūriniuose ieško sociologai ir kaip sociologinės *transklasės* studijos suteikia prasminį ir egzistencinį pagrindą kai kurių rašytojų kūrybai. *Transklasės* diskurso analizė užbaigiama aptariant feministinę šio diskurso pakraipą ir nušviečiant šios sociologijos atšakos ideologinės pozicijos dilemą.

Raktiniai žodžiai: transklasė, socialinis transversalumas, socialinis mobilumas, socialinis struktūrinimas, deklasacija, socialinė neurozė, dolorizmas.

Transclass in French Sociology: A Phenomenological Approach to Social Mobility

Abstract. This article examines a subfield of French sociology that explores and provide phenomenological interpretation of the experience of social transclass—specifically, the transition from one social class to another. It begins by outlining the core conceptual principles of this sociological approach and then examines the internal discussions surrounding transclass discourse, along with the differing perspectives on the very concept of transclass. One of the central issues within this discourse is the relationship between this sociological approach and French literature. The article aims to clarify what sociologists studying transclass seek in certain literary works and how sociological studies of transclass experiences provide meaning and an existential background for literary writing. The analysis of transclass discourse concludes with an examination of its feminist perspective and the ideological dilemmas inherent in this field of sociology.

Keywords: transclass; social transversality; social mobility; social structuration; declassing; social neurosis; dolorism.

Received: 24/11/2024. Accepted: 21/01/2025.

Copyright © 2024 Kęstutis Šapoka. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ivadas

Prancūzų sociologijoje populiarėja *transklasės* (pranc. *transclasse*) sąvoka, kuria siekiama nusakyti perėjimo iš vienos socialinės klasės į kitą patirtis (Balutet et Camp-Pietrain 2023a; Bronner 2023; Eribon 2023; Jaquet 2014; Jaquet et Bras 2018; Lagrave 2021a). Dažniau domimasi tuo, ką ir kaip išgyvena individas, perėjęs iš žemesnės į aukštesnę socialinę klasę, nors šia sąvoka įmanoma apmąstyti ir kitokius judėjimo socialinėje visuomenės struktūroje scenarijus. Formuojasi savita sociologijos atšaka, kurioje bandoma socialinio mobilumo ar, tiksliau sakant, transversalumo reiškiniui suteikti naujų diskusinių atspalvių. Susitelkiama ne į dinaminę socialinio mobilumo traktuotę, bet į fenomenologines patirčių interpretacijas.

Ši sociologijos atšaka kildintina iš Pierre'o Bourdieu kritinės sociologijos tradicijos, teigiančios, jog priklausymas vienai ar kitai socialinei klasei lemia individo asmenybės struktūrą – mąstymą, elgseną, profesinį tapatumą ir pan., kurią sociologas apibūdino *habitus* sąvoka (Bourdieu 1984). Naujai besiformuojančios sociologijos prielaidas galima atsekti ankstyvose Bourdieu studijose, rašytose kartu su Jeanu-Claude'u Passeronu (žr. pirmiausia Bourdieu et Passeron 1964; 1970), kuriose socialiniu-ideologiniu požiūriu buvo gilinamasi į Prancūzijos akademinės sistemos, kultūros – jų manymu – struktūrinį determinizmą. Bourdieu ir Passeronas buvo linkę manyti, jog Prancūzijos aukštesnės socialinės klasės siekia savo ekonominę, socialinę, kultūrinę, edukacinę ir kitokias galios pozicijas paversti permanentinėmis, kitaip sakant, reprodukuoti esamą visuomenės galios struktūrą. Tokioje struktūroje įsigali saviti stratifikacijos mechanizmai, kurie kai kurioms visuomenės grupėms užkerta kelią į išsilavinimą, taigi riboja ar stabdo socialinės padėties keitimą žemesniųjų socialinių klasių atstovams.

Šiomis prielaidomis daugiausia remiasi ir sociologai, plėtojantys *transklasės* diskursą. Tačiau čia savitai varijuojama. Sociologai ir sociologės pasitelkia autobiografinius pasakojimus, nevengiama asmeninių gyvenimo perspektyvų, subjektyvumo ir psichologizmo, taip pat trauminių patirčių būsenų ir jausenų refleksijos. Be to, dažnai kalbama pirmuoju asmeniu – ko paprastai vengiama pozityvistinėje, objektyvumo siekiančioje sociologijoje. Tai iš dalies ir į mikrosociologiją¹ orientuota žiūra. Autobiografiškumo eksploatavimas sociologijoje taip pat gali būti aiškinamas pastaruoju metu stiprėjančiomis autobiografinių tekstų publikavimo tendencijomis, beje, ne vien prancūzakalbėje kultūroje.

Būtina pabrėžti, kad *transklasės* sąvoka traktuojama labiau kaip vidinis tam tikrai socialinei grupei priklausančio individo tapatumo ir *habitus* konfliktas, kaip asmeninės transformacijos procesas, o ne kaip socialinė kategorija, skirta įvardyti savo klasinę poziciją pakeitusius asmenis. Kita vertus, žodžių junginys vis tiek iš dalies suponuoja savitą klasinę savimonę.

¹ Apie mikrosociologijos esmę, iš dalies artimą ir kai kuriems *transklasės* sociologijos atstovams, rašė ir Algimantas Valantiejus: „Svarbiausia tyrimo dalis esti ne „metodas“, bet kūrybiškas tyrėjas, kuris, remdamasis supratingomis „stebėjimo dalyvaujant“ nuostatomis, aprašo, kaip situaciškai kuriamos socialinių sąveikų reikšmės“ (Valantiejus 2005; 8). „Mikrostruktūrose skleidžiasi prasmės aspektai, kuriuos perteikia įtampa tarp *homo sociologicus* ir žmogaus kaip asmenybės savirefleksijos“ (Valantiejus 2007; 268).

Transklasės sociologijoje keliama šie klausimai – kiek ir kaip individą veikia jo kilmės socialinė aplinka? Ką individas patiria pereidamas iš savo kilmės socialinės klasės į kitą socialinę ar kultūrinę aplinką? Kaip atsitinka, kad paskiri individai įveikia savo prigimtinės socialinės klasės *habitus* ir tampa vadinamosios *transklasės* atstovais? Atitinkamai ir patys sociologai klausia, kaip jų pačių (dažnai proletarinė, liaudiška) socialinė kilmė ir konkrečiai *transklasės* patirtis lemė jų sociologiją, sociologinę žiūrą? Galų gale, ar *transklasės* reiškinys (sociologų traktuojamas kaip realiai egzistuojantis) žymi socialinę stigmą ar, priešingai, yra nauja sociokultūrinė vertė?

Tikriausiai jokia šiuolaikinės prancūzų sociologijos atšaka negali išvengti sąsajų su Bourdieu, visgi *transklasės* sociologijos conceptualų pagrindą formuoja Didier Eribonas (2009) ir Chantal Jaquet (2014). Vienas kertinių tekstų yra Eribono autobiografinės sociologijos studija *Sugrįžimas į Reimsą* (orig. *Retour à Reims*), kurioje jis aprašė savo perėjimo iš vienos socialinės klasės į kitą patirtis – kaip homoseksualus išeivis iš darbininkų šeimos ilgainiui tapo sociologu, Prancūzijos akademinio elito atstovu. Šias – daugiausia traumines – perėjimo iš proletarinės į vadinamąją buržuazinę socialinę klasę patirtis jis apibendrino terminu *socialinės klasės perbėgėliai* (pranc. *transfuges de classe*)².

Kitą stiprų impulsą, galutinai suformavusį aptariamą sociologijos diskursą, suteikė filosofės Chantal Jaquet knyga *Transklasės arba ne-reprodukcija* (orig. *Les Transclasses ou la non-reproduction*), publikuota 2014 m. Studija, kurioje taip pat remiamasi minėtais Bourdieu ir Passerono veikalais, pradedama nuo svarbaus conceptualaus klausimo – kaip ir kiek paties Bourdieu ideologiškai angažuotą analitinę žiūrą paveikė jo valstietiška / liaudiška kilmė, taip pat socialinio transversalumo patirtis? Gilindamasi į tai, kaip ir kodėl pereinama iš vienos socialinės klasės į kitą (taip pat remdamasi minėta Eribono studija), Jaquet ir suformulavo sociofilosofinį terminą – *transklasės* (pranc. *transclasses*). Sąvoka laipsniškai tapo besiformuojančio sociologinio diskurso „vizitine kortele“, iš dalies asimiliavusi ir Eribono suformuluotą „socialinių perbėgėlių“ terminą, nors *transklasės* sociologinės atšakos pradininku paprastai laikomas pirmiausia Eribonas. Taigi į *socialinės klasės perbėgėlių* ir ypač *transklasės* sąvokas paskutinius dešimt penkiolika metų ir koncentruojasi prancūzų kultūrinės sociologijos atšaka. *Transklasės* diskursui, be minėtų Eribono ir Jaquet, gyvybingumo suteikia ir sociologų Vincent'o de Gaulejaco (2016 [1987]), Gérald'o Bronnerio (2023), Yvette Delsaut (2020) ir Marie-Rose Lagrave (2021a) idėjos.

Pažymėtinas ir dar vienas šios kultūrologinės sociologijos atšakos būdingas bruožas – retrospektyvumas. Turime reikalą su XX amžiaus šeštame–septintame ir netgi ketvirtame ar penktame dešimtmėčiuose gimusių sociologų ir sociologijų autorefleksijomis, todėl dažniausiai rekonstruojami ir apmąstomi XX amžiaus antrosios pusės tam tikrų Prancūzijos regionų proletarinio arba žemesniųjų socialinių sluoksnių *habitus*.

² Beje, socialines traumines patirtis kur kas anksčiau – dar 1987 m. – analizavo klinikinis sociologas Vincent'as de Gaulejacas studijoje *Socialinės klasės neurozės: socialinė trajektorija ir tapatumo konfliktai* (1987). Individų, kurie ilgainiui atsiduria svetimoje savo socialinei kilmei terpėje, patirtis (artimas toms, kurias aprašo Eribonas) ir asmenybės struktūrą jis apibūdino *socialinės neurozės* terminu.

Apskritai, Prancūzijoje istorijos ir sociologijos mokslų, besikoncentruojančių į proletarius arba žemesniųjų socialinių sluoksnių *habitus* tyrimus, aprėptis yra nemaža. Galima būtų paminėti nebent Prancūzijos politinės kairės istoriją, taip pat proletariato (terpės) *habitus* nuosekliai tyrinėjančius sociologus Micheli Winocką (1992; 1993; 2006) ir Micheli Pialoux (Beaud et Pialoux 1999; Pialoux et Corouge 2011; Pialoux 2019) bei istoriką Gérard'ą Noirielį (1984; 1986; 2016). Jų tyrinėjimai šiame straipsnyje atskirai neaptariami, nes juose konkrečiai *transklasės* samprata neminima. Tačiau juos pačius, ar bent jau Winocką ir Noirielį, daugiau ar mažiau galima (retrospektyviai) vadinti *transklasės* atstovais³.

Transklasės sąvokos populiarumą galbūt lemia ir tai, kad *transklasės* patirtys traktuojamos kaip unikalios, galinčios kultūriškai praturtinti sociumą. Ypač tai pasakyтина, kai šios patirtys konvertuojamos į grožinę literatūrą. Taip kuriama nauja kultūrinė vertė. Todėl aptariamai sociologinei atšakai, besikoncentruojančiai į *transklasės* sąvoką, yra svarbi, pavyzdžiui, rašytojų Annie Ernaux ir Édouard'o Louis kūryba ir socialinė laikysena. Be to, ir pačius rašytojus iš dalies veikia sociologų įžvalgos.

Annie Ernaux paprastai minima kaip viena pirmųjų rašytojų, savo kūryboje aprašiusių patirtis, kurias sociologai tik vėliau įvardijo *transklasės* terminu. Todėl sociologai dažnai remiasi Ernaux autobiografiniais romanais. Pavyzdžiui, de Gaulejacas (1987), formuluodamas socialinės neurozės koncepciją, skyrė daug dėmesio Ernaux kūrybai ir netgi savo studijoje publikavo pačios rašytojos laišką – Gaulejacas paprašė rašytojos išsakyti išpūdžius apie jo knygą ir rašytoja atsiliepimą atsiuntė laiške. Eribonas, apmąstydamas savo gyvenimo patirtis, taip pat dažnai analizuoja Ernaux prozą ir tam tikras patirtis, jausenas, aprašytas joje. O štai Édouard'as Louis yra dar ir sociologas, Eribono mokinys ir jo artimas draugas. Rašytojas viešai save vadina *transklasės* atstovu ir būtent iš šių pozicijų „konstruoja“ savo kūrybą. Maža to, jo autobiografinė natūralistinė proza apie proletarų *habitus* laikytina, dažnai netgi vadinama, beletrizuota sociologija.

Transklasės sociologijos sąlytis su literatūra nėra vienpusis. Sociologai ne tik semiasi idėjų iš literatūros kūrinių, bet ir jų pačių tekstai dažnai priartėja prie beletristikos, eseistikos. Pavyzdžiui, Eribono, Bronner ar Lagrave knygas, skirtas *transklasės* reiškiniui, galima tam tikra prasme vadinti ir autobiografinė eseistika, kurią tik iš dalies struktūruoja sociologinė metodologija ir terminija.

Trumpai supažindinus su esminiais naujai besiformuojančios prancūzų kultūrinės sociologijos atšakos bruožais, šiame straipsnyje siekiama detaliau išskleisti ir kritiškai įvertinti *transklasės* diskurso vidines mikroopozicijas, besiskiriančias pačios *transklasės* sąvokos (ir ja žymimo reiškinio) traktuotes, kaip metodologiškai ir formaliai konstruojama *transklasės* patirčių fenomenologija įsiterpia į grožinės literatūros sritį. Nors *transklasės* patirtys išgyvenamos individualiai ir subjektyviai, o tai ją paverčia įdomiu psichologinių studijų objektu, toliau

³ Sociologas Pialoux yra kilęs iš Prancūzijos regiono smulkiosios buržuazijos socialinio sluoksnio. Į proletariato *habitus* tyrinėjimus jis pasuko ieškodamas „egzotikos“, kokios savo gyvenime nematė, nepatyrė.

pateiktoje kritinėje šio diskurso analizėje labiau domimasi tuo, kaip ir kokiomis formomis šios patirtys skleidžiasi socialinėje ir kultūrinėje plotmėse.

Analizė pradedama šios sociologinės atšakos genezės apžvalga, nusakomi esminiai *socialinės transklasės* termino formavimosi etapai (1 skyrius). Vėliau eksplikuojama *transklasės* sociofilosofinė ir ideologinė koncepcija (2 skyrius) ir psichologinė šio reiškinio interpretacija, kurioje svarbus vaidmuo tenka *socialinės neurozės* sąvokai (3 skyrius). Aptarus sociologinio diskurso sąsajas su grožine literatūra ir kvazisociologinius *transklasės* leitmotyvus prancūzų rašytojų kūryboje (4 skyrius), iškeliamas socialinių patirčių vertės klausimas – kuo jos svarbios ir vertingos socialinio atsparumo požiūriu (5 skyrius). Analizė užbaigiama svarstymais apie *transklasės* sociologijos feministinę problematiką (6 skyrius) ir šios sociologijos ideologinės / metodologinės pozicijos dviprasmiškumą (7 skyrius). Diskurso analizė reziumuojama trumpai nusakant šioje sociologijos šakoje besiformuojančią vidinę polemiką – niuansuotus nesutarimus dėl *transklasės* sąvokos socioideologinių ir kultūrinių traktuočių.

1. *Transklasės* sampratos ištakos: autobiografinė mikrosociologija

1964 m. Bourdieu ir Passeronas savo studiją *Ipėdiniai. Studentija ir kultūra* (orig. *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*) pradeda Šiaurės Amerikos indėnų socializacijos apžvalga. Jauni indėnai tam, kad būtų priimti į sociumą, turėdavo „surasti“ ir patirti „autentišką viziją“. Tačiau, nors vizija buvo „mistinė“, patirtis kartu turėjo atliepti slaptus „autentiško žinojimo“, prieinamo tik to socioumo elitui, kanonus. Bourdieu ir Passeronas klausė, ar jų analizuojama tuometinės Prancūzijos edukacinė aukštųjų mokyklų ir apskritai akademinė sistema nėra panaši į ką tik cituotą indėnų ar kai kurių kitų genčių socialinės stratifikacijos, netgi segregacijos modelį? Ar Prancūzijos edukacijos sistema nėra tiesiog tapatinama su žinojimu, būdingu socialiniam elitui ir įteisinančiu elito socialinius žymenis? (Bourdieu et Passeron 1964; 11). Be to, ar tokia visuomeninė sistema yra nuolat reprodukuojama?

Bourdieu savo sociologiniuose tyrinėjimuose nuosekliai plėtojo klasinės reprodukcijos leitmotyvus – pasiūlė originalią klasinių skirtumų interpretaciją ir suformulavo svarbią *habitus* sąvoką. Sociologas *habitus* laikė gana stabilia asmenybės struktūra, kuri menkai kinta, kurioje visada savo pėdsakus palieka socialinė kilmė.

Habitus koncepcija žavėjo ne vieną prancūzų sociologų kartą. Vienas tokių – Didier Eribonas. 1999 m. jis publikavo autobiografinės sociologijos studiją *Apmąstymai gėjų klausimu* (orig. *Réflexions sur la question gay*)⁴, kuri Prancūzijoje tapo bestseleriu. Praėjus dešimtmečiui Eribonas vėl imasi autobiografinės sociologijos ir 2009 m. išleidžia ne mažiau populiarią Prancūzijoje knygą *Sugrįžimas į Reimsą* (orig. *Retour à Reims*)⁵. Šioje knygoje, apmąstydamas savo gyvenimą, sociologas, visų pirma, susitelkia į socialinio mobilumo arba migracijos iš vienos

⁴ 2004 metais ši knyga išversta į anglų kalbą pavadinimu *Insult and the Making of the Gay Self* (transl. by Michael Lucey. Durham: Duke University Press).

⁵ Knyga anglų kalba pasirodė 2013 metais (Eribon, Didier. *Returning to Reims* (transl. by Michael Lucey). Los Angeles: Semiotext(e)).

socialinės klasės į kitą leitmotyvą. O kartu, savaip varijuodamas Bourdieu *habitus* sampratą, išryškina klasinės kilmės įspaudus individo asmenybės struktūroje.

Eribonas remiasi ir kitomis prancūzakalbės filosofijos ir sociologijos idėjomis, o įkvėpimo semiasi iš grožinės literatūros. Be Bourdieu kritinės sociologijos, Eribonui svarbūs Roland'o Barthes'o autobiografiniai užrašai, ypač vieta, kurioje Barthes'as mąsto apie savo santykį su mirusiu tėvu (Barthes 2009; 83–84). Plėtodamas autobiografinę sociologiją jis remiasi Frantzo Fanono psichosociologija (Fanon 2002 [1961]; 2008 [1952]), apeliuoja į Jeano Genet ir Patricko Chamoiseau grožinius kūrinius⁶, daug dėmesio skiria prancūzų rašytojos Annie Ernaux⁷ autobiografiniams romanams, kuriuose aprašytos patirtys, dažnai neigiamos būsenos ir jausenos iš dalies rezonuoja su paties Eribono gyvenimo patirtimi ir jausenomis. Kartu jis apmąsto savo – homoseksualaus išėjimo iš proletarinės šeimos – tarsi *atsitiktinės* migracijos į akademinį elitą, buržuazinę terpę patirtį ir šio proceso suformuotą prieštarinę pasaulėjautą.

Eribono knyga *Sugrįžimas į Reimsą* pradeda nuo grožiniam kūriniui būdingos fabulos – miršta Eribono tėvas ir sociologas grįžta į gimtąjį Reimsą, gimtuosius namus – proletarinę šeimą ir giminę, su kurios nariais daugelį metų beveik nebendravo. Kartu su motina vartydamas šeimos nuotraukų albumą, Eribonas prisimena savo gyvenimą, vaikystę ir paauglystę, apmąsto savo santykį su tėvu. Pavyzdžiui, filosofas prisimena žemesniųjų ir aukštesniųjų socialinių klasių *habitus* kontradikcijas. Kontrastai išryškėjo vos pradėjus lankyti licėjų, kuriame didesniąją dalį mokinių sudarė buržuazinės socialinės klasės atžalos. Anot Eribono, skyrėsi ne tik kalba, aprangos kodai, bet fiksuotinas ir skirtingas santykis su (anot sociologo – legitimuojančia) kultūra – visa tai vertė jaustis įsibrovėliu, nepageidaujamu, svetimu.

Sociologas aprašo, kaip per muzikos pamokas vaikai iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių atpažindavo „aukštąją kultūrą“ reprezentuojančius muzikos kūrinius, juos traktuodavo kaip „savus“ ir skatinančius „įkvėptoms svajonėms“. O (negausūs) žemesniųjų socialinių sluoksnių vaikai prunkšdavo ir laidydavo idiotiškus juokelius apie muzikos kūrinius ir „įkvėptas svajones“ (Eribon 2023 [2009]; 172).

Eribonas apmąsto asmenybės kaitos procesą, kai ilgainiui susiformuoja distancija savo socialinės kilmės ir aplinkos, kurioje gimė ir brendė, atžvilgiu, o kartais netgi susvetimėjimas ar pasišlykštėjimas šia terpe. Jis fiksuoja šį procesą, kai suprato, jog nori tapti intelektualu, pradėjo vartoti „tikrosios“, „aukštosios“ kultūros produktus. Sociologas reflektuoja ir laipsnišką susvetimėjimą su savo socialinės kilmės terpe – tėvais ir vyresniu broliu – pavyzdžiui, per savo studentišką intelektualų – tuo metu populiarių sartriškąjį – marksizmą. Eribonas tam tikru metu suvokė, jog šis marksizmas neturi nieko bendra su jo tėvų, vyresniojo brolio, apskritai giminės – proletarų, fabriko darbininkų, tarnaičių ir pan. – pasaulėvoka, mentalitetu (ten pat; 86).

⁶ Nors Eribono mąstymą labai stipriai veikia prancūziškoji sociologija ir literatūra, jam nesvetimas ir anglosaksiškas kūrybinis laukas. Jo tekstuose minimi anglakalbių juodaodžių rašytojų Jameso Baldwino ir Johno Edgardo Widemano kūriniai, taip pat ne kartą kreipiamasi į anglakalbių sociologų Richardo Hoggarto, Ervingo Goffmano, Raymondo Williamso ir juodaodžio marksisto Stuarto Hallo studijas.

⁷ 2022 metais jai skirta Nobelio literatūros premija.

Laipsniškas perėjimas iš vienos socialinės ir kultūrinės aplinkos į kitą, pasak Eribono, suformuoja prieštarinę savastį, nes, viena vertus, tampama tuo, kuo esama dabar (Eribono atveju – intelektualu, akademinio elito atstovu), kita vertus, atmetama tai, kuo būta praeityje ir kuo *privalėta* tapti (ten pat; 230). Tačiau tai, ko atsisakyta, kas menamai atmeta ir kuo netapta, palieka žymę asmenybėje. Sociologas prisipažįsta, kad didžiąją gyvenimo dalį jį lydi, nepaisant įgyto aukšto akademinio ir socialinio statuso, *socialinė ir seksualinė gėda* (Eribon 2020 [2013]; 100).

Specifinį asmenybės kaitos, pereinant iš vienos socialinės terpės į kitą, procesą sociologas apibūdino terminu „socialinės klasės perbėgėliai“ (pranc. *transfuges de classe*) (Eribon 2023 [2009]; 25). Galima sakyti, kad Eribono veikalas ir *socialinės klasės perbėgėlių* sąvoka apibrėžė naują problematiką, kuriai hipotetiškai buvo priskirtos ir anksčiau pasirodžiusios studijos, priklaususios lyg kitiems konceptualiems diskursams. Pirmiausia minėtini įdomūs, bet kiek primiršti Prancūzijoje sociologai Michelis Pialoux ir Stéphane'as Beaud ir jų fundamentali studija *Sugrįžimas prie darbininkijos būvio: apklausos Peugeot de Sochaux-Montbéliard gamyklose* (Beaud et Pialoux 1999). Šiai tradicijai priklauso ir viena pirmųjų Bourdieu mokinių – sociologė Yvette Delsaut⁸. Ji viena pirmųjų prancūzų sociologijoje pasitelkė mikrosociologijos žiūrą, tyrinėdama savo pačios (proletarinę) aplinką. Įdomu, kad sociologės straipsniai (ji pradėjo savo darbus spausdinti XX a. aštuntajame dešimtmetyje), skirti proletarų *habitus*, surinkti ir išleisti atskira knyga *Socialinių praktikų užrašai: kasdienių veiklų fiksavimas* (orig. *Carnets de socioanalyse. Écrire les pratiques ordinaires*) tik 2020 metais, kai jau buvo pasirodžiusios Eribono ir Jaquet knygos. Taigi straipsnių rinktine jau sąmoningai diskutuojama su beveik susiformavusiu *transklasės* sociologijos diskursu.

Taigi Eribonas užčiuopė ir suformulavo savitą socialinio transversalumo bruožą, įvardytą *socialinės klasės perbėgėlių* sąvoka, kuri tapo impulsu taip pat atsirasti kitiems veikalams, kuriuose ši sąvoka ir samprata gilinta, gludinta, galų gale apibendrinta prancūzišku *transclasse* terminu.

Vienas šio sociologinio diskurso formavimosi, plėtimosi, gilinimo pavyzdžių – sociologės Rose-Marie Lagrave 2021 metais publikuota autobiografinės sociologijos studija *Suprasti save. Feministės, socialinės klasės perbėgėlės, autobiografinis tyrimas* (orig. *Se ressaisir. Enquête autobiographique d'une transfuge de classe féministe*). Sociologė teigia, kad jai, nors ir paskatintai kolegų bei kolegijų publikuotų tekstų, vis dėlto buvo sunku ryžtis rašyti pirmuoju asmeniu, nes sociologai įprastai mokomi ir pratinami vengti subjektyvumo ir kalbėti statistikos, empirine, nuasmeninta kalba:

Sakyti „aš“ man reikšia permąstyti sociologijos profesinę praktiką, o juo labiau – maištą prieš tėvišką priesaką, draudžiantį bet koki individualų išsiskyrimą neaiškioje vaikų grupėje. Pirmą kartą sakydama „aš“ – pasipriešinau savo tėvui, nes jokio „aš“ vaikystėje ir paauglystėje negalėjo būti. (Lagrave 2021a)

⁸ Delsaut dalyvavo studentų apklausoje, kurios duomenys buvo apibendrinti minėtoje Bourdieu ir Passeronio 1964 metų studijoje *Įpėdiniai* (orig. *Les Héritiers*).

Eribonas plėtojo autobiografinės mikrosociologijos, fenomenologijos, peraugančios į makrosocialinius apibendrinimus, kryptį ir vėlesniuose savo tekstuose. Pavyzdžiui, knygoje *Sugrįžimai prie Sugrįžimo į Reimsą* (orig. *Retours sur Retour à Reims*, 2011) surinkti Eribono interviu, komentarai, viešos paskaitos apie jo autobiografinę knygą. Nelygybės ir dominavimo mechanizmų, (re)produkuojančių atitinkamus individų „subjektyvumus“, analizę, pradėtą *Sugrįžime į Reimsą*, Eribonas išplėtojo 2013 metais knygoje *Visuomenė kaip nuosprendis: socialinės klasės, tapatumai, trajektorijos* (orig. *La société comme verdict : classes, identités, trajectoires*), kur daugiau dėmesio skyrė institucinei sociumo sąrangai.

Šiuose tekstuose Eribonas toliau plėtoja *negatyvaus socialinio determinizmo* (pranc. *déterminisme social négatif*) arba tiesiog *socialinių determinizmų* (pranc. *déterminismes sociaux*) temas laikydamasis neomarksistinės paradigmos. Tokio determinizmo esmė, kaip ją supranta Eribonas, yra ta, kad visuomenė individus, ypač kilusius iš žemesniųjų socialinių sluoksnių, jų gyvenimus, socialinį būvį tiesiogiai veikia vien negatyviai.

Beje, kitas sociologas, nors labiau žinomas kaip rašytojas, – Édouard'as Louis (kurio proza ir socioideologinė pozicija bus aptarti vėliau) – remdamasis Eribono socialinių determinizmų samprata, suformulavo dar radikalesnę – „negatyviosios ontologijos“ (pranc. *l'ontologie négative*) – koncepciją. Pasak rašytojo, sociumas individą ne tik veikia išimtinai negatyviai, bet ir siekia individą, kilusį iš žemesniųjų socialinių klasių, sunaikinti, tiesiog sunaudoti kaip žaliavą (Louis 2023; VII).

Eribonas, vėlgi pasitelkdamas autobiografinius faktus, socialinį arba klasinį determinizmą įžiūri savo tėvų šeimos sąrauge. Anot sociologo, visuomenė organizuota taip, kad reprodukuotų socialinę nelygybę – dalintų sociumą į socialines klases. Klasių viduje formuojasi savitos bendravimo, šeiminių ir skirtingų kartų santykių struktūros, taigi sykiu ir tapatumo modeliai, kuriuos Bourdieu vadino *habitus*. Perduodami iš kartos į kartą tie *habitus* įsismelkia netgi į biologinį ir fiziologinį – refleksų lygmenį. Tai, anot Eribono, į subjektą įsismelkusi „neįsisąmoninta istorija“, kurios determinizmas persmelkia kiekvieną (žemesniosios socialinės klasės) šeimą (Eribon 2020 [2013]; 29–30).

Savotišku *Sugrįžimo į Reimsą* tęsiniu taip pat galima laikyti naujausią Eribono knygą *Moters iš liaudies gyvenimas, senatvė ir mirtis* (orig. *Vie, vieillesse et mort d'une femme du peuple*, 2023). Knygos fabula irgi primena *Sugrįžimą į Reimsą*. Eribonas važiuoja į Fismes miestelio, esančio 20 kilometrų nuo Reimso, EPHAD senelių namų⁹ aplankyti senyvos motinos. Ji po kelių savačių miršta. Eribonas, kaip ir po tėvo mirties, imasi savo motinos ir – neišvengiamai ir savo – gyvenimo kelio revizijos, žinoma, nepamiršdamas socialinio determinizmo leitmotyvo.

Senelių namus Eribonas traktuoja ir kaip savitą Prancūzijos visuomenės socialinės sanklodos mikromodelį. Pasak sociologo, senelių namai unifikuoja individus – šioje institucijoje

⁹ Prancūzijoje EPHAD (orig. *Établissement d'hébergement pour personnes âgées dépendantes*) yra pensiono tipo senelių namų tinklas, teikiantis medicinines ir slaugos paslaugas senyvo amžiaus žmonėms, kurie negali ar iš dalies negali pasirūpinti savimi. Be EPHAD, Prancūzijoje veikia ir USLD (orig. *Unités de soins de longue durée*) – senelių namų tinklas, skirtas ilgalaikiai ir intensyviai medicininei senyvo amžiaus žmonių priežiūrai.

niveliuojasi tiek socialiniai skirtumai, tiek bendrumai. Fismes EPHAD senelių namai, anot jo, yra skirti toli gražu ne buržuazijos atstovėms (ir apskritai jie yra vieni neturtingiausių Marno regione), o baltosioms senyvos moterims iš žemesniųjų socialinių sluoksnių. Ir šia prasme šios įstaigos gyventojos kaip (socialinė) grupė ir jų socialinės klasės *habitus*, nepaisant individualybių, amžiaus, psichinės sveikatos ar patologijos skirtumų, senatvinės demencijos pažeistų asmenybių, yra stebėtinai homogeniški (Eribon 2023; 85–86).

Taigi Eribonas proletarinės socialinės klasės „prigimtinį“ negatyvumą, stigmas ir negatyvų įvaizdį apskritai sieja ne su pačia proletarine socialine klase, o su negatyviu, primestu „kito žvilgsniu“. Proletarinė socialinė klasė ar terpė nekuria savęs; ji neatsiranda iš savęs pačios. „Kitas“ šiuo atveju yra finansinės ir simbolinės galios socialinė klasė, kuri „mato“ proletariatą išimtinai negatyviai, priskiria ir primeta jam atitinkamas savybes, taigi, anot Eribono, istoriškai ir socialiai konstruoja proletarinės socialinės klasės „ontologinę struktūrą“ (ten pat; 89–90).

2. Transklasė kaip sociofilosofinė kategorija

2014 metais pasirodžiusioje knygoje *Transklasės arba ne-reprodukcija* (orig. *Les Transclasses ou la non-reproduction*)¹⁰ filosofė Chantal Jaquet, Spinozos filosofijos specialistė, remdamasi Bourdieu ir Passerono sociologija, taip pat atsižvelgdama į Eribono *socialinės klasės perbėgelių* sampratą, įveda naują sąvoką „les transclasses“, žyminčią *socialinę transklasę*. Jaquet sociofilosofinėje studijoje nesirėmė savo pačios autobiografija, o pačią sąvoką traktavo ir interpretavo daugiausia per socialinės filosofijos prizmę, iš dalies ideologiškai.

Filosofė pradeda savo studiją vėlgį nuo nuorodų į Bourdieu ir Passerono bendras knygas *Les Héritiers* (1964) ir *La Reproduction* (1970.) Jose, kaip minėta, analizuojama Prancūzijos edukacinė sistema ir visuomeninė sankloda, kurios pagrindas – ekonominio, kultūrinio, socialinio ir simbolinio kapitalo, o sykiu ir visuomeninės struktūros (savi)reprodukcija. Taip pat Jaquet užsimena apie paties Bourdieu socialinę kilmę (sociologas kilęs iš valstietijos) ir klausia, kaip paties Bourdieu gyvenimo patirtis, perėjimas iš vienos socialinės klasės į kitą atsispindi sociologo požiūryje į visuomenės sąrangą?¹¹

Formuluodama *transklasės* sampratą Jaquet turėjo omenyje sudėtingą, prieštarinę socialinio, kultūrinio ir psichologinio transversalumo reiškinių. Ši transversalumą filosofė aiškina kaip:

<...> perėjimą iš vienos socialinės klasės į kitą, traktuojamą aksiologiškai neutraliai <...>, neturint išankstinės pozityvios ar negatyvios nuostatos. Ši samprata atsitolina nuo vertikalios „aukšta ir žema“ supratimo, kuriame migracija iš vienos socialinės klasės į kitą suprantama per pakilimo ar nuosmukio prizmę, t. y. remiantis sėkmės ir nesėkmės logika, bet traktuoja transversalumą tiesiog kaip socialinį faktą. (Jaquet 2018; 13)

¹⁰ Jaquet studija buvo išversta į anglų kalbą ir publikuota leidykloje „Verso“ beveik po dešimties metų – 2023-iaisiais (Jaquet, Chantal. *Transclasses: A Theory of Social Non-reproduction* (transl. by Gregory Elliot). London and New York: Verso, 2023).

¹¹ Filosofė domisi ne tik Bourdieu gyvenimo istorija, ji taip pat analizuoja Annie Ernaux, Didier Eribono, Richardo Hoggarto literatūrinės ar sociologinės autobiografijas.

Jaquet iškeltas klausimas apie Bourdieu socialinę kilmę išryškino nusistovėjusios socialinės sanklodos savireprodukcijos *pertrūkių, išimčių* leitmotyvą (Jaquet 2014; 6). Ji, kaip ir Eribonas, laikosi negatyvaus socialinio determinizmo nuostatos: visuomenė sukonstruota taip, kad dalintų žmonių grupes į socialines klases, bet kartu ir nuolat palaikytų – „mechanizuotą“, rutinizuotą – tą socialinės nelygybės struktūrą. Individas, ypač gimęs žemesniajame socialiniame sluoksnyje, sekant šios mechanikos logika, neturi (turėti) galimybių, šansų iš esmės pakeisti savo socialinės, egzistencinės padėties. Šią socialinę stratifikaciją ir jos nustatytos (socialinių klasių) struktūros *status quo* užtikrinimą filosofė ir supranta kaip socialinę reprodukciją. Ko gero, šioje negatyvaus socialinio determinizmo „reprodukcijos“ idėjoje, ypač turint omenyje, kad Jaquet yra dar ir Spinozos filosofijos žinovė, galima justti netgi fatalizmo gaidą.

O štai *transklasės* reiškini, tiksliau pasakius – konkrečius *transklasės* atvejus, kai įveikiamas savo socialinės klasės *habitus* ir pereinama iš vieno socialinio sluoksnio į kitą – ji traktuoja kaip netipiskus, netgi kaip individualias *mikrorevoliucijas*. Todėl, Jaquet nuomone, toks socialinis transversalumas atsiranda *nepaisant* socialinės (nelygybės) reprodukcijos logikos. Anot filosofės, tai yra meritokratinės socialinės tvarkos, socialinio determinizmo „pertrūkiai“ (Jaquet 2014; 6–7).

Nors Jaquet teigia sąvokos aksiologinį neutralumą, iš tiesų jos požiūris nėra toks jau neutralus. Filosofė teigia, kad *transklasės* terminu ji žymi ne tiek individą, kiek specifinį, sudėtingą socialinio ir psichologinio transversalumo, asmenybinės transformacijos procesą. Jaquet manymu, šis terminas tiksliau apibūdina tai, kas paprastai ne visai tiksliai vadinama „socialiniu mobilumu“. Pastaroji sąvoka, anot filosofės, išreiškia labiau *įprastą* socialinio mobilumo reiškinį, o *transklasė* yra veikiau *išimtis*, t. y. jau susiformavusios tam tikroje socialinėje terpėje, socialinėje klasėje asmenybės struktūros laužymas, mutacija, kartu sąlygojanti prieštaringos, neretai trauminės, asmenybės struktūros formavimąsi (Jaquet 2021).

Šią sampratą Jaquet priešina, jos manymu, kiek suprimityvintai „socialinio mobilumo“ sampratai, susietai su *American Dream* sociologema ir mitologema. Jaquet nuomone, *American Dream* optimistinis modelis tiesiog maskuoja nusistovėjusį socialinės (nelygybės) reprodukcijos modelį, panašų į tą, kurį aprašė Bourdieu ir Passeronas savo studijoje *Les Héritiers*.

Jaquet savo studijos pirmą skyrių kaip tik ir pradeda nuo vadinamojo *American Dream* sukurto „maginio mąstymo“, t. y. įsitikinimo, jog visuomenėje visi turi vienodas galimybes naudotis „socialiniu liftu“ arba, kalbant vėberiškais terminais, visi turi vienodus „gyvenimiškus šansus“. Ir šis klaidingas (i)tikėjimas, anot filosofės, yra aktyviai ir globaliai proteguojamas.

Nereikėtų stebėtis filosofės antiamerikietiškomis nuostatomis, nes jos bendrai būdingos prancūzų kultūrai ir humanistikai (šia prasme prancūzakalbė humanistika iš dalies gimininga rusiškai sovietmečio ir postsovietinei antiamerikietiškai kritikos paradigmai). Tokį prancūzakalbės filosofijos ir sociologijos priešišumą, netgi „alergiją“ amerikietiškam sociologiniam diskursui galima paaiškinti ne tik istoriškai, bet ir apskritai po Antrojo pasaulinio karo spėjusia pasikeisti pasaulio „intelektualine ekologija, kuriai vis labiau būdingas vienakalbis anglosaksiškas kultūrinis imperializmas“ (Norkus 2001; 11).

Anot Jaquet, minėta *American Dream* sociologema / mitologema padarė daug žalos, suniveliuodama socialinės stratifikacijos ir netgi segregacijos problematiką. Be to, bandant prie jos priderinti *transklasės*, kaip „gyvenimo šanso išnaudojimo“, sampratą, būtų radikaliai iškraipomas sąvokos turinys (Jaquet 2014; 23). Tai nėra oportunitizmas ar šansų gaudymas kylant karjeros laiptais. Pavyzdžiui, minėtasis Eribonas aprašo perėjimą iš proletarinio socialinio sluoksnio į Prancūzijos akademinį elitą kaip skausmingą, traumuojančią socialinę, kultūrinę, netgi egzistencinę patirtį.

Vis dėlto Jaquet, kritikuodama *American Dream* sociologemą / mitologemą, jos nedetalizuoja, nesiremia konkrečiais amerikiečių sociologų ar politologų tyrimais. Filosofės tekste mitologema / sociologema ir lieka labai apibendrinta samprata, abstraktus simbolis, reikalingas sukurti foną, kuriame išryškėtų būtent *transklasės* terminas.

Pavyzdžiui, amerikiečių sociologas neomarksistas Erikas Olinas Wrightas (tiesa, kilęs ne iš proletarinės, o iš akademinio elito šeimos) nemažai rašė apie socialinę-klasinę stratifikaciją ir socialinį mobilumą (1993 [1978]; 2015). Sociologas jau XX amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje polemizavo su tuo metu įsigalėjusia teze, jog (*proletarinės*) *socialinės klasės* samprata yra neveiksni. Taip pat kėlė probleminius klausimus apie socialinę *reprodukciją* / *ne-reprodukciją* kapitalistinėje visuomenėje, o tai iš esmės ir sudaro Jaquet *transklasės* koncepcijos ašį.

Anot Wrighto, teiginys, jog kapitalistinė visuomeninė sistema veikia nuolatinės reprodukcijos režimu (taip teigtų Bourdieu, taip pat Jaquet), būtų perdėm supaprastinta tikrovės reprezentacija. Tai reikštų, kad tokia sistema yra tobula ir apsaugota nuo bet kokių fundamentalesnių permainų, sukrėtimų. Be to, *reprodukcijos* samprata sąlygoja elementarių funkcijų kartojimą griežtai nustatytų taisyklių ribose. Vis dėlto kapitalistiniais ekonominiais santykiais grįsta socioekonominė sistema, anot Wrighto, nėra nei tobula (galbūt siekianti tokia tapti), nei monolitiškai stabili ir rutiniška. Todėl, susidarius tam tikroms aplinkybėms, ji gali virsti ir *ne-reproduktyvia*. Todėl socialinę *reprodukciją* / *ne-reprodukciją* būtų tikslingiau suvokti kaip dinamišką ir prieštaringą *socialinių santykių* sistemą, o ne traktuoti kaip stabilų monolitinį absoliutą su dviem priešingais – reprodukcijos *vs.* ne-reprodukcijos – poliais (Wright 1993 [1978]; 19).

Taigi, grįždami prie konkrečiai Jaquet išplėtos *transklasės* sampratos, galime išvelgti jos pozicijos dviprasmiškumą. Viena vertus, lyginant kad ir su Wrighto socialinės-klasinės stratifikacijos teorija, Jaquet *transklasės* konceptą galima laikyti kiek romantizuota (vėlgi veikiant prancūziškai istorijai ir tradicijai) socialinės ne-reprodukcijos, „mikrorevoliucijų“ naratyvo versija.

Kita vertus, pačios filosofės nuomone, ji socialinio transversalumo sampratą bando kaip tik sugrąžinti į sudėtingesnę, gilesnę, europietišką, o konkrečiau į prancūziškojo kairiojo egzistencializmo tradicijai iš dalies artimą interpretacinę, konceptualiąją plotmę. Be to, *transklasės* samprata, anot filosofės, netapatintina su *socialinio mobilumo* samprata dar ir todėl, jog kalbama ne apie trumpalaikį socialinį kilimą ar leidimąsi socialiniu liftu, o apie brendimą, formavimąsi tam tikroje socialinėje (kilmės) terpėje ir vėlesnį, laipsnišką (ilgalaikį) perėjimą iš šios kilmės terpės į kitą socialinę klasę. Čia svarbiausias yra ne pats klasinės pozicijos kaitos faktas, o šio perėjimo proceso įtaką individo asmenybės struktūrai.

Kad ir kaip būtų, Jaquet suformuluota *transklasės* koncepcija yra naudinga. Filosofė įvardijo, ko gero, vis dėlto daugiau ar mažiau iš tikrųjų sociume egzistuojantį reiškinių, kuris traktuotinas kaip vidinis individo *habitus* konfliktas, tam tikras psichosocialinis procesas, ilgainiui suformuojantis individo specifinę patirtinę-asmenybinę struktūrą. Šią struktūrą filosofė trumpai apibendrina „distancijos etoso“ (pranc. *l'ethos de la distance*) terminu (Jaquet 2014; 139). „Distancijos etosas“ yra eksternalizuota mentalinė būseną, kuri tiesiogiai veikia individo santykį su sociumu. Ši etosą formuoja tiek individo atotrūkis nuo terpės, iš kurios jis yra kilęs, tiek negalėjimas ar nenoras tapatintis su ta aplinka, į kurią jis laipsniškai pereina. Taigi formuojasi savita asmenybės būseną, kurią Jaquet vadina „emociniu atsiskyrimu“ (pranc. *la séparation affective*) (ten pat; 141)¹².

3. *Transklasė kaip socialinė neurozė*

Tyrėjai prie panašių išvadų buvo priėję ir anksčiau. Dar 1987 metais klinikinis sociologas Vincent'as de Gaulejacas studijoje *Socialinės klasės neurozė: socialinė trajektorija ir tapatumo konfliktai* (orig. *La névrose de classe: trajectoire sociale et conflits d'identité*) konceptualizavo individo tapatybės, savivokos transformacijas, kai iš esmės keičiasi socialinė ir / ar kultūrinė terpė. Sociologas neaprašinėjo vienai ar kitai socialinei klasei būdingų „neurozių“¹³, o koncentravosi į individo egzistencines kontradikcijas, kurios formuojasi socialinės regresijos arba perėjimo į kitas socialines klases procese.

De Gaulejacas teigė, jog socialinės neurozės požymiai dažniau fiksuotini individų, išgyvenusių istorinius, socialinius sukrėtimus, kurie paprastai sąlygoja ir drastišką socialinę kaitą, tapatumo modeliuose (de Gaulejac 2016 [1987]; 17). Istoriškai ir socialiai suformuoti tapatumo modeliai atitinkamai yra konkrečių individų kultūrinės ir subjektyvios-psichologinės savasties pamatas.

De Gaulejacas, kaip ir Eribonas, eina kairiojo hėgelizmo (iš dalies ir marksizmo) pėdomis. Jis konstruoja teorinį aiškinimą, kuriame nuo makrosocialinio pagrindo laipsniškai pereinama ir diferencijuojamasi į mikrosocialinius reiškinius. Tokioje teorinėje perspektyvoje individas suvokiamas kaip istorijos (istoriškumo) genezės produktas. Istoriškume koreliuoja kolektyvinė ir individuali istorija, kurią apibrėžia priklausymas tam tikrai socialinei klasei, taip pat jos suformuotiems šeiminiams modeliams, „šeiminiams projektams“ (pranc. *projet paternel, projet maternel*). Savo ruožtu pastarieji nulemia atskiro individo asmenybės struktūrą.

De Gaulejacas analizavo ne vien socialinių klasių stratifikaciją konkrečioje visuomenėje. Jį domino socialinės neurozės platesnė prasme, t. y. socialinė neurozė, kurią sukelia skirtingos rasinės, etninės, o kartu (trans)kultūrinės patirtys. Jo konceptualių apmąstymų centre yra

¹² Šios būsenos aprašymą Jaquet taip pat aptinka Annie Ernaux romane *Vieta* (orig. *La place*, 1983).

¹³ Savo tyrimo metodologines prielaidas de Gaulejacas apibūdino kaip sociologijos ir psichoanalizės mišinį, kartu įsibraunantį į istorijos, etnologijos, psichosociologijos, fenomenologijos ir psichologijos sritis (de Gaulejac 2016 [1987]; 317).

„žmogus, individas, kurį sukuria istorija ir kurios subjektu jis siekia tapti“ (de Gaulejac 2016 [1987]; 15, 35).

Būtina paminėti, jog *transklasės* terminas sietinas ir su rasine, etnine, seksualine, kultūrine segregacija. Tokiai traktuotei įtakos turėjo Prancūzijos kolonijinė ir postkolonijinė istorija – migracija iš Šiaurės Afrikos buvusių kolonijų į Prancūziją yra gausi, taigi rasinės, kalbinės, kultūrinės, religinės ir kitos socialinės skirtys, migrantų įsiliejimas dažniausiai į žemesniąsias socialines klases kelia nemažai probleminių klausimų¹⁴. Prancūzakalbėje sociologijoje šios multietniškumo ir multikultūralizmo problematikos postkolonijiniai tyrinėjimai taip pat gana gausūs¹⁵ ir tam tikrais atvejais susisieja ir su (gana naujos) savitos *transklasės* arba *socialinės klasės perbėgėlių* sociologijos lauku. Nors šios sociologijos kryptys ir nėra visiškai tapačios.

Vienas garsiausių kolonializmo destruktivaus – šizofrenogeninio – poveikio kolonizuotiesiems tyrinėtojų yra juodaodis psichiatras, filosofas Frantzas Fanonas. Jis aprašė socialinę ir etninę segregaciją Prancūzijos kolonijose Afrikoje. Kolonializmo sąlygomis segregacija reiškiasi kur kas labiau užaštrintais pavidalais nei „baltosios“ darbininkijos socialinė segregacija pačioje Prancūzijoje. Fanonas išryškino du griežtai padalintus pasaulius – kolonistų ir kolonizuotųjų. Kolonistų pasaulis, pavyzdžiui, kuriame nors Afrikos mieste, yra akmeninis, išpuoselėtas, švytintis ir klestintis. Kolonizuotųjų pasaulis, t. y. kita miesto dalis, primena kloaką. Čia „gimstama nesvarbu kur ir nesvarbu kaip. Čia ir mirštama nesvarbu kur ir nesvarbu nuo ko“ (Fanon 2002 [1961]; 43).

Fanonas taip pat aprašo juodaodžių, gyvenančių Prancūzijos kolonijose, susidvejinusį tapatumą: vienas „tapatumas“ skirtas „saviems“, kitas – baltiesiems. Ir toks šizofrenogeninis asmenybės susidvejinimas, anot Fanono, yra tiesioginis kolonializmo padarinys (Fanon 2008 [1952]; 8). Jis atkreipia dėmesį ir į kitą reiškinį, panašų į *transklasės* patirtis. Prancūzijos kolonijų čiabuviai juodaodžiai, kurį laiką pagyvenę Prancūzijoje, sugrįžta radikaliai pasikeitę – gėdindamiesi savo *kreoliškumo*, tarsi (F. Fanonas karčiai juokauja) anksčiau būtų savyje stokoję to, ką pagaliau gavo! Tarsi būtų sugrįžę tiesiogine žodžio prasme „pilni tikrųjų savęs“, „perpildyti savimi“ (ten pat; 10).

Netgi vadinamosios juodaodžių „psichopatologijos“, anot Fanono, yra tiesiog sąlyčio su baltųjų kolonistų kultūra ir primetama socialine struktūra padarinys. Perkeltine ir tiesiogine prasmėmis. Kai pradedame projektuoti „pasąmonę“, „neurozes“ ir kitas psichopatologijas, pavyzdžiui, Martinikos vietiniams juodaodžiams, derėtų prisiminti visų pirma, jog psichosocialinės kategorijos yra ne ontologinės universalijos, o sociokultūriškai (baltųjų europiečių savitoje kultūrinėje ir socialinėje terpėje) suformuluota ir sukonstruota samprata. Antra, vietinių

¹⁴ Tuo Prancūzijoje naudojasi ultradešiniosios pakraipos politinės partijos, patraukdamos žemesniųjų socialinių klasių elektoratą. Viešojoje erdvėje jos manipuliuoja ir didina priešpriešą tarp „prancūzų“ (atseit, visų socialinių klasių) ir „svetimųjų“ (arabų, juodųjų ir kitų) (Eribon 2023 [2009]; 135).

¹⁵ Sociologės Beate Collet ir Emmanuelle Santelli, apibūdindamos etniškai ir kultūriškai mišrių šeimų tapatumą, kaip *mixité* reiškinio sudedamąją dalį, vartoja „kultūrinės monogamijos“ ir / arba „kultūrinės heterogamijos“ terminus (Collet et Santelli 2008).

juodaodžių tikrovės, apskritai pasaulėvokos, vertybių, socialinio suvokimo struktūra iš esmės skiriasi nuo baltųjų europiečių pasaulėvokos (ten pat; 116). Todėl juodaodžių pasaulėvokai ir kultūrai negalima mechanškai taikyti, projektuoti psichopatologijos sąvokos ir sampratos.

Grįžtant prie mums rūpimo *transklasės* klausimo, Eribonas autobiografinėje sociologijoje socialinės (ir rasinės, etninės) segregacijos problemą traktuoja panašiai kaip Fanonas, tačiau iš kiek kitos pozicijos. Jis aprašo, kaip Prancūzijoje keitėsi situacija po Alžyro karo (1954–1962 m.), Alžyro nepriklausomybės paskelbimo ir įsigalint naujam „pozityvios“ migracijos politikai.

XX amžiaus septintuoju–aštuntuoju dešimtmečiais vadinamuosiuose HLM (pranc. *habitation à loyer modéré*) kvartaluose (Eribonas aprašo Reimsą), pagal statusą panašiuose ir socialinius būstus Lietuvoje¹⁶, gyveno „baltoji“ darbininkija ir iš dalies imigrantai iš kitų Europos šalių. Vadinamieji „spalvotieji“ imigrantai gyvendavo getuose – jiems skirtuose namuose arba laikinuose nakvynės namuose. Nuo XX amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigos į HLM būstus pradėjo masiškai keltis vadinamieji „magrebenai“ (migrantai iš šiaurės vakarų Afrikos) ir ilgainiui jie pradėjo dominuoti. Šie procesai paskatino prancūzakalbės „baltosios“ darbininkijos, kuri anksčiau pasižymėjo komunistinėmis pažiūromis, rasistinių nuotaikų stiprėjimą ir posūkį į „dešinę“ (Eribon 2023 [2009]; 147).

Pereinant iš vienos grupės, iš kurios individas yra kilęs, į kitą grupę, socialinę klasę ar nepažįstamą kultūrinę, kalbinę terpę, formuojasi įdiegtų sociokultūrinių ir sociopsichologinių asmenybės nuostatų konfliktas su aukštesnės socialinės klasės / grupės nuostatomis arba, de Gaulejaco žodžiais tariant, su nusistovėjusia *antroponominės distribucijos sistema* (de Gaulejac 2016 [1987]; 61). Ją sociologas traktuoja kaip istoriškai susiformavusią individų (grupių) socialinės stratifikacijos ir hierarchijų nustatymo struktūrą. Su konfliktu formuojasi ir individo tapatumo krizė apskritai. Todėl *socialinė neurozė* pasireiškia psichologine saviizoliacija, užsidarymu savyje, menka saviverte, „apsišaukėlio“ sindromu, chronišku socialinės kaltės ir gėdos išgyvenimu, savęs ir visuomenės neigimu – negebama jausti ryšio su visuomene ir pačiu savimi (ten pat; 141).

Šiai situacijai nusakyti Eribonas vartoja kiek kitokias sąvokas ir kalba apie socialinę melancholiją. Ji paaštrėja susidėjus socialinei ir kultūrinei asmenybės struktūrai – „skilusiam *habitus*“ (pranc. *l'habitus clivé*) (Eribon 2023 [2009]; 14). Todėl, pasak sociologo, *sielvarto* arba *gedėjimo* kategorijos, tokios svarbios klasikinėje psichoanalizėje, visgi adekvatesnės tampa jas suprantant būtent sociologiškai.

Taigi kalbama apie jauseną, būseną, savivoką, kuri formuojasi nuo vaikystės, paauglystės tam tikroje socialinėje (klasinėje) aplinkoje ir įsiterpia į brandos amžių – tai ir mūsų vaikystės pėdsakai, ir socializacijos būdai, ir tos *terpės*, kuriose brendome ir atėjome į suaugusiųjų gyvenimą. Terpės, kurios jauja į mus, tampa mūsų savaties šerdimi. Socialinės ar kultūrinės transmisijos procese savaties struktūros gali pradėti priešintis, o kylanti įtampa peraugti į asmenybės krizę ir ilgalaikę, chronišką socialinę neurozę.

¹⁶ Lietuvoje dar nėra tokių urbanistiškai išsiskiriančių socialinių būstų / namų kvartalų, nebent tai būtų pabėgėlių iš kitų šalių stovyklos. Geriausiu atveju – atskiri daugiabučiai arba tiesiog butai.

4. *Transklasė* prancūzakalbėje grožinėje literatūroje

Kaip minėta anksčiau, *transklasės* sociologija gana lengvai įsilieja į grožinės literatūros lauką, o rašytojai mielai perima jos aktualizuojamus naratyvus. Kodėl?

Visų pirma, vertėtų priminti prancūziškąjį egzistencializmą, kur filosofija pereina į eseistiką, literatūrą, o literatūra perauga į filosofiją. Glaudžios filosofijos, sociologijos ir literatūros sąsajos, tikriausiai, slypi ilgametėje prancūzakalbės humanistikos patirtyje. Šia prasme ir aptariamoms *transklasės* sociologijos, keliančios nemažai egzistencializmui aktualių klausimų, kai kurie tekstai artimi beletrizuotai eseistikai.

Antra, prancūzakalbėje grožinėje literatūroje egzistuoja savita, turtinga autobiografinės prozos (ypač reflektuojant žemesniąją socialinę kilmę) tradicija. Joje aprašomos patirtys, kurios tam tikra prasme gali būti įdomios, vertingos ir sociologams. Pavyzdžiui, Albert'as Camus autobiografiniame romane *Pirmasis žmogus* (orig. *Le premier homme*, 1994) rašo apie savo *pied-noir* kilmę Alžyre. Jis apibūdina savo būseną, patirtą laive, plaukiant, grįžtant po daugelio metų, praleistų Prancūzijoje, į gimtąjį Alžyrą: „<...> pagaliau galėjo miegoti ir sugrįžti vaikystėn, nuo kurios niekada nebuvo pasveikęs, sugrįžti į tą šviesos ir nuoširdaus skurdo, kuris padėjo jam gyventi ir viską nugalėti, paslaptį“ (Camus 1996 [1994]; 35). Paradoksalūs semantiniai dariniai – „vaikystė, nuo kurios niekada nebuvo *pasveikęs*“ ir „*nuoširdus* skurdas“ – savitai išryškina visą gyvenimą neapleidžiantį egzistencinį nerimą, maudulį, tam tikra prasme – „socialinę neurozę“. O kartu suteikia žinių apie rašytojo, filosofo socialinę kilmę, be to, santykį su savo kilmės *habitus*.

Trečia, šioje kultūrologinėje mikrosociologijos atmainoje nemažą dalį tyrimų, be pačių sociologų ar filosofų autobiografinių refleksijų, sudaro būtent įvairių grožinės literatūros kūrinių analizė, juose ieškoma tam tikrų visuomeninių, šeiminių modelių. Tai gali būti įvairių epochų literatūros kūriniai, kuriuose aprašomos patirtys yra analogiškos toms, kurias vėliau aprašė ir klasifikavo sociologai. Pavyzdžiui, de Gaulejacas socialinės neurozės studijoje analizavo šeiminius modelius ir socialinės neurozės ypatybes Augusto Strindbergo, Fiodoro Dostojevskio, taip pat Annie Ernaux grožiniuose kūriniuose. Eribono tekstuose gausu nuorodų į gyvenimo patirtis, aprašytas Jameso Baldwino ir Ernaux romanuose. Kolektyvinėje monografijoje *Transklasės atsparumas: personalinės, politinės, literatūrinės trajektorijos* (Balutet et Camp-Pietrain 2023a) gilinamasi į trauminės patirtis, socialinės neurozės apraiškas, pavyzdžiui, ispanų rašytojo Miguelio Ángel Hernándezo, taip pat Ernaux ir Louis kūryboje.

Žymi rašytoja Ernaux yra prisipažinusi, jog tik gerokai vėliau suprato, kad gėda, kaltė, pyktis, lydėję visą sąmoningą gyvenimą, jausenos ir būsenos, kurias savo kūriniams bandė išreikšti, nebuvo vien jos individualios, subjektyvios „neurozės“. Pasirodo, tai socialiai determinuotas tapatumo modelis tokių žmonių, kurie sociologijoje ir apibūdinami „transfuge de classe“ ar „transclasse“ terminais (Ernaux 2014; 62). Anot rašytojos, XX amžiaus septintuoju–aštuntuoju dešimtmečiais, kai ji rašė savo kūrinius ir pradėjo juos publikuoti, tokie terminai dar neegzistavo.

Galų gale yra ir literatūrinė kūryba, kurioje daugiau ar mažiau sąmoningai gilinamasi į temas, problematiką, artimą *socialinės klasės perbėgėlių* arba *transklasės* sąvokoms. Tai gali būti

netgi kūriniai, jau rašomi konkrečiai sociologų ir filosofų suformuluotos *transklasės* sąvokos pagrindu. Pavyzdžiui, Eribono knyga *Sugrįžimas į Reimsą* apvertė homoseksualaus vaikiną, kilusio iš proletarinės šeimos, Eddy Bellegueule'o gyvenimą. Eddy¹⁷ pasikeitė vardą ir pavardę ir tapo (jau minėtu) Édouardu Louis – sociologu (Eribono mokiniu) ir rašytoju. Louis teigia, jog Eribono veikalas privertė *pamatyti* save ir savo gyvenimą bei pabandyti jį papasakoti (Louis 2023; III).

Louis proza atstovauja prancūzakalbės grožinės literatūros naujai atšakai, kurios pagrindas yra autobiografiškumas su stipriu sociologiniu prieskoniu – socialinės kilmės terpės aprašymais, socialinės kilmės ir negatyvaus socialinio determinizmo refleksijomis. Tiesiog šiuo atveju, pasitelkiant paties Louis ištara, išsakyta pokalbyje apie Eribono autobiografinę sociologiją, svarbus tampa intymumas, kuris įvedamas į istorijos ir politikos kolektyvinį – „serijinio individualumo“ – lygmenį (Louis 2023; IX). Rašytojas autobiografinėje prozoje dar labiau užaštrino, netgi radikalizavo proletarinės kilmės ir socialinio negatyvaus determinizmo, iš jų kylančių trauminių jausenų, būsena, smurtinių patirčių (taip pat ir dėl homoseksualumo) klausimus. Jo pirmasis romanas, atnešęs tarptautinę šlovę, prasideda sakiniu: „Iš vaikystės neišliko nė vieno laimingo atsiminimo“ (Louis 2014; 13).

Autobiografiškumas Louis prozoje yra drastiškai (kūniškai ir socialiai) natūralistinis. Pirmajame romane *Su Eddy Bellegueule – baigta* (orig. *En finir avec Eddy Bellegueule*, 2014) natūralistiškai atkuriamos patyčios mokykloje (dėl homoseksualumo), proletarinės šeimos papročiai, hipertrofuoti maskulinizmo, „raumeningo kūno“ stereotipai, lygiai kaip ir stereotipiniai moterų vaidmenys. Taip pat rasizmas, homofobija, girtavimas ir pan. Romane *Kas nužudė mano tėvą?* (orig. *Qui a tué mon père*, 2018) „vulgariai“ natūralistine maniera pasakojama apie rašytojo tėvą – fabriko darbininką, susižeidusį stuburą. O per šią siužetinę liniją rekonstruojami XX amžiaus devinto–dešimto dešimtmečių ir XXI amžiaus pradžios proletarinio socialinio sluoksnio *habitus*.

Panašiai rašė ir Eribonas (2023 [2009]), apmąstydamas savo jaunystės socialinę terpę. Atlikdamas XX amžiaus septinto–aštunto dešimtmečių proletariato sociokultūrinį pjūvį, jis parodė, kaip tuo laikotarpiu proletariatas buvo „buržuazifikuojamas“, kaip keitėsi darbininkijos savivoka ir savivaizdis, palyginti su XX amžiaus ketvirtuo–šešto dešimtmečių Prancūzijos (baltųjų) proletarų akivaizdžiai komunistiniu tapatumu¹⁸.

Louis teigia, kad antrąjį jo romaną (apie tėvą) inspiravo tiesiogiai Eribono (autobiografinė) *Sugrįžimo į Reimsą* sociologija, kurioje, anot Louis, atskleidžiama „negatyviosios ontologijos“ (pranc. *l'ontologie négative*) esmė.

Louis, kaip ir Eribonas, užsimena apie darbininkijos rasizmą kasdienėje aplinkoje, pavyzdžiui, iš gamyklos išėjusių parūkyti vyrų darbininkų šabloniškus juokelius apie moteris arba arabus (Louis 2014; 63). Tačiau tai rasizmas, prievarta ir socialinė savinaika, kurie tiesiog at-

¹⁷ Prancūzijos proletarų terpėje, bent toje, kurioje augo Eddy, populiariu buvo vaikams duoti vardus iš amerikietiško kino filmų ir serialų, nuolat rodomų per televiziją, kuri proletariškose šeimose buvo neatsiejamas ir svarbus kasdienybės elementas.

¹⁸ Beje, minimas komunistinis tapatumas kartu buvo ir *antistalinistinis*.

spindi dominuojančių socialinių klasių projektuojamą, bet paslėptą, t. y. simbolinę, prievartą žemesniųjų socialinių klasių atžvilgiu (Louis 2022).

Kita vertus, sociologų dažnai minima Ernaux nėra taip atvirai politiškai angažuota. Nors rašė ir rašo apie panašius dalykus, įskaitant ryškų feministinį leitmotyvą, rašytoja ne viename interviu yra įvardijusi grožinės literatūros rašymą kaip politinį aktą (Ernaux 2003; 102). Tačiau apibūdindama savo prozos labiau suestetintą subjektyvumą, intymumą, akcentuoja ne tiek istorinius, socialinius ir ideologinius, kiek egzistencinius, savirefleksyvesnius ir intymesnius (feministinius) leitmotyvus. Rašydama ji išreiškia vidinį *mnemoerdvėlaikį*, kuris nuaudžiamas ne iš statiško savęs prisiminimo socialinėse situacijose, o iš tų situacijų emocinio fono atgaivinimo, tam rašytoja neretai pasitelkia ir senas šeimos fotografijas (Ernaux 2014; 99). Taip rašytoja išreiškia santykių tarp individų *transsubstancialumo* idėją (ten pat; 101).

Ko gero, neatsitiktinai ir de Gaulejaco knygos apie socialinę neurozę pabaigoje publikuojamas Ernaux 1987 m. gruodžio 26 d. atsakymas (laiškas) pačiam de Gaulejacui. Ernaux rašo, kad jai iki skausmo yra pažįstamos tos žemės socialinės kilmės ir kitos terpės, kurios sukelia individo tapatybinius konfliktus ir palaiko „socialinės neurozės“ formavimąsi. Anot Ernaux, ji savo kūryba bando būti „savimi ir savyje – suprasti, kas ji yra ir kodėl būtent ji yra ji?“ (de Gaulejac 2016 [1987]; 326–327).

Eribono knygoje *Sugrįžimas į Reimsą* taip pat neretai minimi Ernaux kūriniai, o vėlesnėje studijoje *Visuomenė kaip nuosprendis* (2013) jis skiria Ernaux (kvazi)autobiografinės kūrybos sociokultūrinei ir antropologinei analizei atskirą knygos skyrių, pavadintą „Skaitant Ernaux“. Remdamasis rašytojos kūriniais ir jų autobiografiškumu¹⁹, sociologas formuluoja socialinės kilmės, socialinės ir kultūrinės terpės įtakos, socialinio ir lyties neurotinio tapatumo klausimus (adresuodamas juos ir sau pačiam). Kita vertus, tai tampa atspirties tašku tolimesnėms kultūrinėms asociacijoms, ypač politizuoto autobiografiškumo prancūzų literatūroje ir filosofijoje išryškinimui ir apmąstymams.

Maža to, naujausioje Eribono knygoje *Moters iš liaudies gyvenimas, senatvė ir mirtis* (2023) įvardiniai skyriai priartėja prie (auto)biografinės prozos ir primena ir Ernaux prozos knygą *Pasilikau tamsoje* (orig. *Je ne suis pas sortie de ma nuit*, 1997) apie Alzheimerio liga sergančią motiną, slaugomą senelių namuose. Slaugydama motiną, rašytoja šį tą padrikai užsirašinėjo. Tie užrašai rašytojai daugelį metų buvo „uždrausti“. Juos publikuoti ryžosi praėjus daugiau nei dešimtmečiui po motinos mirties, sąmoningai „stodama į akistatą“ ne tik su motina (kalbant psichoanalitiniais terminais „motinos figūra“), bet ir su savimi pačia, savo gyvenimu (Ernaux 2022 [1997]; 12–13).

Rašytoja dažnai „su siaubu“ atpažįsta savyje motiną – jos kalbos manierą, netgi emocijas (savitą spontanišką įtūžį), o kartu ir socialinę kilmę. Pirmojoje (autobiografinės) prozos kny-

¹⁹ Ernaux savo knygą *Moteris* (orig. *Une femme*, 1988) baigia fraze, kad jos motina mirė (1988 m.) vos aštuoniomis dienomis anksčiau už Simone de Beauvoir, kurią Ernaux laiko savo „intelektualine motina“. Eribonas, lygindamas dviejų tos pačios epochos moterų – Ernaux motinos ir de Beauvoir – iš esmės skirtingus pasaulius, vėlgi kelia socialinės ir kultūrinės stratifikacijos, klasinius klausimus.

goje *Tuščios spintos* (*Les armoires vides*, 1974) Ernaux aprašo licėjejį ją apsėdusią socialinės mimikrijos *idée fixe* – kone maniakinį siekį (su)tapti su jai svetimomis (smulkia)buržuazinio mąstymo ir elgesio normomis. Ji pasiekė šį tikslą savaip – tapo pirmūne, pačia geriausia licėjaus mokine, ir taip užsitarnavo bendraklasių merginų iš turtingesnių šeimų susižavėjimą. Vėliau, jau studentavimo laikais, tokios socialinės mimikrijos išraiška tapo meilės ryšiai su vaikiniais, būtinai kilusiais iš aukštesnių socialinių sluoksnių.

Eribonas taip pat aprašė ne tik pritapimo, bet ir *sutapimo* su buržuazine socialine klase poreikį jaunystėje. Pasak sociologo, tam, kad apskritai „būtum“, turi būti „įteisintas socialiai“ – atitikti aukštesniųjų socialinių klasių nustatytus standartus (Eribon 2023 [2009]; 239).

Ernaux vaizdžiai nusako socialinės mimikrijos sąlygojamą laipsnišką susvetimėjimą su tėvais, natūralia (kilmės) socialine terpe, iš dalies ir pačia savimi – *habitus* susidvejinimą. Tačiau susiformuojantis dvilypumas ir saitai su ta socialinės kilmės, tėvų terpe neišnyksta. Jie tik pasislepia ir, anot rašytojos, kartkartėmis pabunda ir reiškiasi kad ir „impulsyvaus pykčio ar nevaldomos kaltės priepuoliais“ (Ernaux 2022 [1974]; 119).

Grįžtant prie *transklasės* sampratos prancūzų literatūroje, sociologijoje ir politikoje, ver-tėtų vėl pasitelkti Louis mintis. Paklaustas, kodėl jo proza yra išimtinai autobiografinė, kodėl jo tekstai vis dėlto vadintini proza ir ar jis nejaucia poreikio rašyti „vaizduotės padiktuotos“ literatūros, rašytojas atsako, jog tokio poreikio nejaucia. O ribą tarp literatūros ir sociologijos aiškina, visų pirma, *etiniu išipareigojimu* (pranc. *l'interpellation éthique*) savo socialinei kilmei ir terpei. Rašytojas išipareigojęs ne tik būti jos balsu, bet ir apmąstyti tos terpės tokios, kokia ji yra – nepagražintos – susiformavimo ir reprodukovimo, negatyvaus socialinio determinizmo priežastis (Louis 2022). Rašytojas nenorį išgalvoti, „sukonstruoti“ fiktyvių personažų, nes jis kalba apie tikrus žmones ir realias problemas, apie socialinį dugną, apie kurį vadinamosios elito socialinės klasės atstovai paprastai nenori nieko girdėti, nes tai – „neskoninga“, „neestetiška“, „vulgariai sociologizuota“.

Antra, ši – etinį ir netgi ideologinį – santykį Louis projektuoja į Prancūzijos literatūrą (Louis 2022). Joje, anot rašytojo, dominuoja instituciškai proteguojama vadinamoji „vaizduotės padiktuota“, t. y. buržuazijai rašoma, jos skoniui ir vertybėms pritaikyta literatūra²⁰. Savo prozą, angažuotą tikrovei – *socialiniam realizmui*²¹, *natūralizmui* (kad ir sekant Émile'io Zola metodu), *autobiografiškumui* – Louis suvokia kaip naujojo avangardo atmainą, bandymą reanimuoti išsigimusią Prancūzijos literatūrą.

Nors Louis yra ir sociologas, vis dėlto ne sociologija siaurąja akademine prasme, o būtent *autobiografinė proza* jam yra adekvačiausias būdas „konfrontuoti su pasauliu“, o sykiu ir su, jo manymu, dominuojančia Prancūzijoje sociokultūrine sankloda (Louis 2022). Tikrovės, tiesos sociologinis pagrindas yra esminis, bet rašytojas koncentruojasi ne į „sociologinę statistiką“, o į

²⁰ Tą patį galima būtų pasakyti ir apie paskutinių dviejų dešimtmečių lietuvių grožinę literatūrą (K. Š. past.).

²¹ „Socialinio realizmo“ nereikėtų painioti su „socialistiniu realizmu“ – sovietų oficiozine valstybine literatūros ir vaizduojamųjų menų srove, vaizdavusia darbininkų klasę išimtinai idealizuotai, pakylėtai.

(socio)estetinį – „asambliazinį“ – tikrovės apmąstymo būdą (ten pat). Estetiniiais-literatūriniais būdais jis gali adekviau perteikti ir perduoti sociologinę ir netgi ideologinę žinią, todėl jo proza neretai pavadinama „lyrine (emocine) sociologija“. Louis autobiografinėi prozai refleksyvių, kritinių požiūri suteikia ne sociologinis išsilavinimas, bet jo *transklasės* patirtys (Louis 2022).

Antrąjį romaną *Kas nužudė mano tėvą?* Louis pradeda žodžiais, atkartojančiais Fanono, o kartu ir Eribono mintis:

<...> jeigu politiką traktuojame kaip asmenis valdančius kitus asmenis ir egzistenciją tam tikros bendruomenės, kurios negali pasirinkti, viduje, tai politika tokiu atveju turi būti suvokiama kaip atskirtis tarp gyvenančios aukštais standartais, pasitikinčios savimi, proteguojamos populiacijos ir populiacijos, kuriai paliekama mirtis, persekiojimas arba žmogžudystė. (Louis 2018; 11–12)

5. Pozityvioji *transklasės* ontologija: socialinis atsparumas ir kultūrinė vertė

Sociologas Gėraldas Bronner, taip pat save priskiriantis prie *transklasės*, prieš imdamasis autobiografinės fenomenologinės sociologijos, ilgokai tyrinėjo, kaip žmonės (kaip socialinė grupė) įsivaizduoja savo kilmę ir ištakas? Studijoje *Kilmės. Kodėl tampame tuo, kuo esame?* (orig. *Les origines. Pourquoi devient-on qui l'on est?*, 2023), įsiterpdamas į besiformuojantį *transklasės* sociologinį diskursą, jis irgi imasi autobiografinės refleksijos.

Individų savasties koncepcijose ir įsivaizdavimuose daug to, ką pavadintume „kilmės mitais“. Todėl Bronner, diskutuodamas su Jaquet apie *transklasės* reiškinių, iš dalies oponuoja Bourdieu, Eribono, Ernaux ir Louis tekstuose, jo manymu, besiformuojančiai naracinei matricai (Bronner 2023). Jis ją laiko krikščioniško dolorizmo atšaka, glaudžiai susijusia su mitologiniu ir, žinoma, psichoanalitiniu naracijos konstravimu. Dolorizmą Bronner kildina iš Viduramžių krikščioniškosios asketizmo kaip kentėjimo, savižalos tradicijos. Pasak jo, Eribonas savo sociologijos knygose arba Louis literatūros kūriniuose, ko gero, nesąmoningai seka šia tradicija. Kurdami socialinio herojaus įvaizdį, Eribonas ir Louis demonstruoja socialines stigmas – tarsi mėgautųsi gėda, traumomis ir skausmu (Bronner 2023; Enjalbert 2023).

Bronner prisipažįsta, jog susidūrė su *transklasės* terminu gerokai vėliau, jau tapęs mokslininku, ir suprato, kad jis taip pat kilęs iš skurdžių šeimos. Ir jo gyvenimo patirtys iš dalies panašios – jis taip pat laikytinas *transklasės* atstovu. Bronner, kaip Eribonas, prisimena savo vaikystės patirtis licėjuje ir panašų jausmą, kad jis atsidūrė ne savo vietoje, kad jis yra kitoks (negatyvia prasme) nei dauguma vaikų, kilusių iš smulkiosios buržuazijos terpės (Bronner 2023).

Vis dėlto sociologas savo tapatumo formavimosi modelį aiškina labiau niuansuotai, stengdamasis išvengti Eribonui būdingo negatyvaus socialinio determinizmo:

Bet prieš tai, kiek save prisimenu, jau turėjau jausmą, kad esu ne savo vietoje. Mano pirminį jausmą geriausiai išreiškia buvimo kitokių pojūtis. Jeigu nebūčiau išmokęs kalbos, nebūčiau galėjęs apsaityti to jausmo, kuris mane užvaldė tiesiogine žodžio prasme. Arba beveik nebūčiau galėjęs išreikšti. Tai yra nesuvokiama kilmės paslaptis. Tikėjimas savastimi. Šis įsitikinimas, kilęs iš nežinia kur, privertė mane labai anksti kelti klausimus apie savo *paskirtį* [išskirta – K. Š.], o ne apie kilmę. (Bronner 2023)

Neneigdamas unikalių, kartais skausmingų *transklasės* patirčių, Bronner atkreipia dėmesį, jog formuojantis asmenybei svarbus ne tik socialinis negatyvumas. Pati „negatyvios ontologijos“ koncepcija, jo manymu, taip pat yra sociokultūrinė klišė, į sociologiją patekusi ir kritiškai nereflektuojama mitologema. Ar negali būti taip, kad „negatyviają (socialinę) ontologiją“ akcentuojantys Eribonas ar Louis ne tiek fiksuoja ir preparuoja tikrus socialinės segregacijos mechanizmus, kiek užsidaro viename iš naracinių šablonų, vadinamų „dolorizmu“.

Be Bronner studijos, minėtinas dar vienas šios (mikro)sociologijos atsišakojimas, kur *transklasės* analizei pasitelkiama sociokultūriškai pozityvus „atsparumo“ (pranc. *la résilience*) idėja. Šio sociologinio atsišakojimo rezultatai apibendrinti kolektyvinėje monografijoje *Transklasės atsparumas. Asmeniniai, politiniai, literatūriniai pratimai* (Balutet et Camp-Pietrain 2023a). Šios knygos apie transklasės atsparumą autoriai praplėtė ir pakreipė sau rūpima – dar pozityvesne – linkme Jaquet suformuluotą *transklasės* filosofinę koncepciją. Jaquet iš dalies pateisino vadinamąjį „dolorizmą“. Filosofė neneigė *transklasės* atstovams ir atstovėms būdingos socialinės gėdos, pykčio, prieštaringos jų asmenybės struktūros, tačiau ji visgi įžiūri šioje „stigmoje“ kultūrinę vertę – atspirties tašką, variklį kūrybai, dekonstruojančiai, bet sykiu ir praturtinančiai Prancūzijos kultūrą (Enjalbert 2023).

Rašydami apie socialinę atsparumą autoriai ir autorės teigia, jog *transklasės* patirtys sąlygoja unikalų individo tapatumą – gebėjimą peržengti socialinio determinizmo ribas, suformuoti kritinę distanciją savo paties sociokultūrinio tapatumo ir visuomenės atžvilgiu, išugdyti autorefleksyvų dualizmą. Ir šios savybės sutelpa savitame *asmenybės adaptyvume, atsparume* ir *autoterapiniame kūrybiškume* (Balutet et Camp-Pietrain 2023b; 9, 11). *Transklasės* patirtys gali tapti impulsu kūrybai, kaip gebėjimui „sutaikyti“ skirtingus (savo, o ir visuomeninius) tapatumo modelius (Orsini-Saillet 2023; 110). Atleidžiama savo kilmės terpei, savo tėvams, atsikratoma visą gyvenimą persekiojusio gėdos jausmo, susitaikoma su savimi ir harmoningai gyvenama toliau (Kraenker et Annala 2023; 146).

Šį susitaikymo su savimi ir sociumu klausimą savaip formulavo ir vyresnės kartos sociologė Rose-Marie Lagrave savo studijoje *Suprasti save. Feministės, socialinės klasės perbėgėlės, autobiografinis tyrimas*. Lagrave (2021a) neneigė savo *transklasės* patirties, tam tikro negatyvus socialinio determinizmo. Bet, kaip ir Bronner, vengė (savi)stigmatizacijos – akcentavo integralius, pozityvius socialinio transversalumo elementus. Sociologė teigė, jog niekada neišgyveno tokio susvetimėjimo su savo tėvais, gimine, socialinės kilmės terpe, kokį (susvetimėjimą) aprašo Ernaux, Eribonas arba Louis. Priešingai, jos patirtys natūraliai integravosi į jos asmenybės kaitą ir darniai peraugo ir „kitą“ asmenybę, nepamirštant socialinės kilmės.

Savo socialinės kilmės terpės Lagrave neidealizuoja, bet ir nedemonizuoja. Ji nesijaučia daug praradusi, kaip ir įgijusi kažką ypatingo – ji visada norėjo būti priimta į visuomenę, integruotis įgydama aukštąjį išsilavinimą. Pasak sociologės, jos *transklasės habitus* susiformavo nuolatinio dalyvavimo, buvimo abiejuose – žemesniosios socialinės kilmės ir akademiniame / buržuaziniame – pasaulyuose, kas apsaugojo nuo vadinamosios „socialinės neurozės“. Kita vertus, reikia priminti, kad Lagrave šeima buvo gerbiama miestelyje, jų *habitus* nebuvo tokie destruktivūs, kaip kad Eribono ar Louis tėvų, giminių šeimų atveju.

Pasak sociologės, vadinamoji buržuazinė intelektualinė terpė ir joje susiformavęs *habitus* vėliau apsaugojo nuo daugelio klaidingų sprendimų gyvenime, kurių neišvengė jos tėvai ar giminės (Lagrange 2021a). Lagrange baigia savo autobiografinį tyrimą pozityvia gaida, teigdama, jog *transklasės* sąvoka ir samprata gali būti paskata, padrašinimas tiems, kurie prarado gyvenimišką drąsą, puolė į resignaciją – pakeisti šį tą gyvenime yra įmanoma, net ir patį gyvenimą. Be to, privalu kolektyviai kovoti už tokią visuomenę, kurioje nereikėtų pereiti iš vienos socialinės klasės į kitą ir apskritai neegzistuoti *transklasės* bei socialinių stigmų reiškinys.

6. Feministinė *transklasės* sociologijos pakraipa

Lagrange savo vaikystės, jaunystės gyvenimo patirtį apibūdina *transklasės* ir *socialinės klasės perbėgėlių* sąvokomis. Tačiau autobiografinis tyrimas jai nėra tik asmeninė istorija, bet *socialinės kilmės sociologijos* (pranc. *sociologie de l'origine sociale*) atšaka, kurią ji sąmoningai siekia susaistyti su feministine problematika. Nes, anot sociologės, didžioji dauguma to, ką ji skaitė apie *transklasės* patirtis, parašyta vyrų (Lagrange 2021b).

Eribonas, pasitelkęs motinos pavyzdį, apmąsto moterų socialinius vaidmenis, „likimą“ proletarinėje aplinkoje, o Lagrange kaip sociologė moteris kalba *savo lyties* vardu. Reflektuodama savo patirtį ir kalbėdama apie savo kilmės terpę, kurioje augo, sociologė siekia apmąstyti tam tikro Prancūzijos regiono, tam tikros epochos (XX a. šešto–septinto dešimtmečio), tam tikroje socialinėje terpėje augusios mergaitės, mergaičių (apskritai moters) socialines, kultūrinės, edukacinės sistemos patirtis, t. y. šios visuomeninės grupės savasties formavimosi ir transformacijos procesus.

Lagrange pirmiausia kelia metodo klausimą – kaip „išlaviruoti“ tarp Ernaux intymios autobiografinės prozos ir Eribono sociologizuotos išpažinties? O kartu dar ir nepakliūti į autobiografinės fikcijos (iliuzijos), interpretuojant praeities įvykius, spąstus? Sociologė kaip sektiną moksliskumo ir ideologinio angažuotumo derinio pavyzdį nurodo istorikes, pasišventusias feminizmo temai – Michelle Perrot (1975; 1998; 2006) ir Françoise Thébaud (Thébaud 1986; Dermenjian et al. 2010).

Lagrange išsikelia uždavinį nerašyti autobiografijos, neužsiimti subjektyvia savianalize, bet naudojantis įvaldytais sociologinės metodologijos įrankiais preparuoti socialinių sąlygų kaitos, apskritai gyvenimišką (ir istorinį) *procesą*, kuris ją pavertė moterimi feministe ir leido suvokti save kaip *transklasės* atstovę²². Taigi sociologė bando suprasti, kodėl ir kaip ji sugebėjo nutraukti savo kilmės socialinei klasei būdingą specifinio „likimo“ reprodukcijos ratą, o sykiu ir tai, kuo jos gyvenimo patirtis skiriasi nuo įprasto *transklasės* traktavimo šablonų (Lagrange 2021a).

Sociologė ne tik „rausėsi atmintyje“ ir kultūrinėse asociacijose, bet ir naudojosi visa įmanoma išlikusia medžiaga, materialiais atminties objektais – nuotraukomis, laiškais, užrašais, lankytos mokyklos dokumentais ir archyvais, kuriuos pavyko rasti, tėvų šeimos archyvais, netgi kalbėjosi su savo seserimis, broliais ir pan. Tai, jos nuomone, leido išlaikyti šiokią tokią

²² Sociologė kilusi iš žemesniojo socialinio sluoksnio katalikiškos, dešiniųjų pažiūrų šeimos, bet ne iš miesto proletariato. Šeimoje augo vienuolika vaikų. Šeima buvo gana darni ir draugiška.

objektyvesnę analitinę / sociologinę distanciją, o kartu ir platesnį požiūrį bei nepakliūti į subjektyvios fikcijos spąstus.

Nemenką poveikį Lagrave metodologinei nuostatai padarė kita prancūzų sociologė – Yvette Delsaut, gimusi 1936 metais. Nors Delsaut tekstai nėra konkrečiai skirti *transklasės* sąvokai, ji viena pirmųjų pasitelkė autobiografinę medžiagą ir etnografiškai fiksavo savo – vieno Prancūzijos šiaurės regionų – (proletarinės) socialinės kilmės terpę. Tam ji pasitelkė ir fotografijas, ir tekstų semantinę analizę. Viena pirmųjų savo tyrimų „Liaudies kalbos ekonomija“ (orig. *L'Économie du langage populaire*), datuojamame 1975 metais²³, Delsaut analizuoja „moters iš liaudies“ (artimos giminaitės) kelių puslapių autobiografiją, užrašytą interviu metu. Sociologė „moters iš liaudies“ kalbos semantinę ir formalią struktūrą lygina su darbininkų gyvenamąja erdve, kuri buvo užfiksuota buto fotografijose. Tarp šių skirtingų socialinės veiklos pasaulių – kalbinių ir erdvinų praktikų – ji aptiko bendrų bruožų. Tiek darbininkijos / liaudies kalba, tiek jų gyvenamoji erdvė pasižymi impulsyvia, chaotiška struktūra, arba, pačios sociologės žodžiais tariant, „neracionalia gyvenamosios erdvės ekonomija, taip pat abejingumu manieroms ir formalizams“ (t. y. nustatytoms elgesio normoms) (Delsaut 2020; 24, 25).

Delsaut parašytuose sociologiniuose-etnografiniuose proletarų terpės etiuduose aptinkama (auto)refleksyvių intarpų, kuriuos tam tikra prasme galime laikyti ir *transklasės* problematikos priešistorę. Jos studijoms taip pat būdingos proletarinės aplinkos moterims primetamų socialinių vaidmenų refleksijos, todėl Delsaut priskiriama ir prie *transklasės* sociologijos feministinės pakraipos. Vis dėlto sociologė stengėsi perteikti tyrimų medžiagą pabrėžtinai neutraliai, vengdama subjektyvumo, asmeniškumą, kitaip sakant, „sociologinio autonarcisizmo“ (Ruiz 2020). Ji nemini, kad analizuoja *savo* kilmės aplinką, kad pati yra tos terpės dalis. Maža to, pirmuosius straipsnius akademiniame spaudoje ji pasirašydavo slapyvardžiais. Tyrimo objektas dažniausiai „formalizuotas“ – į jį įžvelgiama per „nuasmenintą“ analitinę prizmę.

Kitame tekste, „Klasės nuotrauka“ (orig. *Une photo de classe*), pirmą kartą publikuotame 1988 metais, Delsaut analizuoja 1951-aisiais padarytą nuotrauką, kurioje įamžinta trisdešimt mergaičių ir moterų, lankiusių vietos komunos organizuotų papildomų kursų 3-iąją klasę. Jų amžius varijuoja nuo keturiolikos iki keturiasdešimties metų; tarp jų yra ir pati sociologė, tačiau to ji neakcentuoja. Sociologė smulkiai aprašo nuotraukoje matomų merginų ir moterų aprangą, siedama ją su to meto tos socialinės terpės *habitus*, tada tekstine forma išplečia nuotraukos socialinę erdvę, įtraukia tai, kas nuotraukoje liko už kadro. Vėliau aprašo, kokiais keliais pasuko toje nuotraukoje užfiksuotos kai kurios merginos ir moterys, kurios iš jų toliau siekė mokslų. Taip pat aprašo „vieną mokinę“ (tikėtina, save), kuri vienintelė pasiekė universitetinį išsilavinimą, tačiau „išlaikė suvokimą apie atsitiktinį savo socialinio progreso pobūdį ir psichologinius prieštaravimus“ (Delsaut 2020; 106).

Kaip minėta anksčiau, Delsaut savo ankstyvuosius tekstus surinko ir publikavo 2020 metais rinktinėje *Socialinių praktikų užrašai: kasdienių veiklų fiksavimas*. Ši rinktinė baigiama

²³ Tekstas įtrauktas į 2020 metais Delsaut tekstų rinktinę *Socialinių praktikų užrašai*. Ši, didžiąją gyvenimo dalį kompiliuotą veikalą, sociologė ryžosi publikuoti tada, kai prancūzakalbėje sociologijoje susiformavo į *transklasės* problematiką besikoncentruojanti atšaka.

1994-ųjų Delsaut pranešimu kolokviume, kuriame sociologė jau plačiau pasakoja apie kai kurias savo sociologijos metodologinius ypatumus, smulkiau aiškina savo tyrimų (taip pat ir „Klasės nuotraukos“) metodų ypatybes. Sociologė prisipažįsta, jog dauguma jos etnografinių-sociologinių tyrimų buvo atlikti jos gimtojoje (proletarinėje) aplinkoje (Delsaut 2020; 196).

7. Ideologinės pozicijos dilema

Transklasė apibrėžiama kaip prieštaringa, dvilypė, gebanti žvelgti į savo kilmės terpę analitiniu žvilgsniu. Vis dėlto lieka dviprasmiškas metodologijos ir ideologinės pozicijos klausimas.

Nors *transklasės* reiškinys apibūdinamas kaip socialinis transversalumas *neutralia* prasme, vis dėlto aptariamoje sociologijos atšakoje dominuoja būtent refleksijos apie migraciją iš proletarinių ar kitų žemesniųjų socialinių grupių į aukštesnius visuomenės sluoksnius, taip pat žemesniųjų socialinių sluoksnių *habitus* tyrimai. Kol kas neparašytas sociologinis veikalas, kuriame būtų aprašomas ir analizuojamas perėjimo iš aukštesniųjų į žemesnius socialinius sluoksnius procesas ir jo poveikis asmenybės struktūrai.

Tai aiškintina, galbūt, tuo, kad nėra tokių sociologų, kurie būtų „deklasuoti“, t. y. nebebūtų akademiniai sociologai. Tapimas akademiniu sociologu suponuoja pakilimo socialiniu liftu trajektoriją. Juo labiau sunku būtų įsivaizduoti atvejus, nors teoriškai tokie galbūt ir egzistuoja, kai individas, kilęs iš buržuazijos ar net aristokratijos, savo noru migruotų į žemesnius socialinius sluoksnius. Žinoma, galime prisiminti įžymaus lietuvių rašytojo, poeto, dramaturgo Justino Marcinkevičiaus apysakos *Pušis, kuri juokėsi* (1961) pagrindinį veikėją – jauną dailininką, kilusį iš inteligentijos terpės, besiblaškantį tarp „dekadentizmo“ ir „realizmo“, – kuris apysakos pabaigoje pasirenka darbininkų klasę ir jos savimonę. Bet tai juk grožinis kūrinys!

Galima paminėti ir radikalesnį pavyzdį, savitai priartėjantį prie *transklasės* sampratos, nors ir ne visai ta prasme, kurią akcentuoja prancūzų sociologai. Tai britų sociologas, neomarksistas Michael'as Burawoy'us ir jo „stebėjimo dalyvaujant“ metodas. Sociologas per savo gyvenimą dirbo daugybę darbų – 1968–1972 metais kasė varį Zambijoje, dirbo prie staklių Pietų Čikagos gamykloje, nuo 1982 iki 1988 metų gyveno Vengrijoje ir dirbo plieno liejimo gamykloje, šampano gamykloje, nedidelėje tekstilės įmonėje, vėliau – staklių ceche. 1991-ųjų pradžioje, kai formaliai dar egzistavo Sovietų Sąjunga, įsidarbino baldų gamykloje Komijos Respublikoje ir dirbo joje jau subyrėjus Sovietų Sąjungai. Ir visus tuos metus, praleistus įvairių šalių gamyklose, įmonėse, „skvarbiu marksisto žvilgsniu stebėjo darbininkų pažiūras ir elgesio normas, skirtingų ideologijų pralaimėjimus ir pergales“ (Edmonds and Burawoy 2016). Savo stebėjimus, surinktą „etnografinę medžiagą“, apibendrino atvejų analizės studijose (Burawoy 1972; 1979; 1985).

Taigi, kaip minėta, dominuoja perėjimo iš žemesniųjų į aukštesnias socialines klases patirties refleksijos. Tačiau net tokiu atveju ne visada aišku, iš kurio subjektyvumo – proletarinio ar elitinio – pozicijų konstruojama minėta retrospektyvi sociologinė žiūra? Ar tokiu atveju ji tikrai netampa suestetintu „dolorizmu“ – mėgavimusi savo „kančią“?

Galime sąlygiškai išskirti keletą aptartos (mikro)sociologijos pozicijų.

Pirmajai atstovautų Eribonas, Louis ir, iš dalies, de Gaulejaco suformuluota *socialinės neurozės* samprata. Tai negatyvaus socialinio determinizmo, „negatyvios ontologijos“ pozicija. *Transklasės* tapatumo modelyje akcentuojama trauminė patirtis, taip pat konstatuojama, kad kapitalistinė visuomenė reprodukuoja socialinę nelygybę, proletariniam socialiniam sluoksniui palikdama tik... mirties alternatyvą.

Louis prisipažįsta, jog aukštojo mokslo diplomas ir literatūros kūriniai, išversti į daugybę pasaulio kalbų, jų skandalinga šlovė atvėrė jam galimybę įsikurti ekonominėje ir kultūrinėje sostinėje Paryžiuje, taip pat mėgautis buržuazinės socialinės klasės patogumais ir privilegijomis – socialiai gyventi, pirkti ir dėvėti brangius rūbus, keliauti po pasaulį, bendrauti su akademinio pasaulio žvaigždėmis. Bet jis vis tiek jaučiasi svetimas vadinamajai aukštuomenei ir jos vertybių sistemai – jis taip ir netapo to socialinio sluoksnio integralia dalimi (Louis 2022). *Natūraliu* Louis laiko estetinį, socialinį ir politinį *kairumą* ir atitinkamą savo literatūrinę poziciją, kuri gali būti traktuojama kaip ideologinė kova taip pat ir literatūros (vertybių) sistemoje. Taigi tai kairuoliška pozicija²⁴.

Antrąjį požiūrį būtų galima laikyti alternatyva pirmajam. Jam atstovautų Bronner *transklasės* kaip dotorizmo (mėgavimosi kančia) kritika, taip pat kitų sociologų išgryninta *transklasės* socialinio *adaptyvumo* ir *atsparumo* koncepcija. Bronner atkreipia dėmesį ne tik į pavojų užstrigti aukos vaidmenyje (nepamirštant demonizuoti vadinamosios buržuazijos), bet kartu ir į „dotorizmo“ dviprasmybes – tapsmą komerciniu stiliumi sociologijoje ir ypač literatūroje. Pavyzdžiui, Eribonas nuolat reflektuoja savo praeitį ir kilmės socialinę terpę minorine gama, bet daro tai jau iš akademinio elito pozicijų. Ir dažnokai publikuoja tokias „minorinės eseistikos“ knygas. Be to, charakteringas bruožas, jog sociologas vengia kritiškai įvertinti tą elitinę sistemą, kurioje užima patogią, privilegijuotą vietą. Pavyzdžiui, knygoje *Moters iš liaudies gyvenimas, senatvė ir mirtis* galima jausti šokių tokių dirbtinumo prieskonį. Susidaro įspūdis, jog sociologas labiau mėgaujasi kultūrinėmis asociacijomis, savo paties (inter)tekstu, o ne tiria, preparuoja savitą socialinį reiškinių.

Sunku pasakyti, kiek ši dviprasmiškumą suvokia ir kritiškai vertina patys sociologai. Viena vertus, tikrai įmanoma, kad vadinamieji *transklasės* atstovai ar atstovės įstringa egzistencinėje kilpoje, vadinamojoje „socialinėje neurozėje“. Jie blaškosi tarp dviejų pasaulių ir nuolat nuoširdžiai reflektuoja šį savo „distancijos etosą“, nuolat išgyvenamą trauminę „emocinio atsiskyrimo“ būseną. Kita vertus, tai iš dalies galima laikyti ir (prancūzakalbės) akademinės ir intelektualinės terpės viena savybių, kai tarpstant pakankamai komfortiškoje vidurinio socialinio sluoksnio pozicijoje kartu koketuojama su vadinamuoju kairumu, „klasių kova“ ir „mikrorevoliucijomis“.

Taigi galima iš dalies teigti, kad Bronner, oponuojantis vadinamajai „dotoristų“ stovyklai, ne tiek renkasi radikalios kairės poziciją, kiek stipriau ar silpniau tapatinasi su vadinamąja viduriniąja socialine klase, jos vertybėmis ir su savo aktuali socialiniu statusu.

²⁴ Kai kuriais atvejais ši kairuoliška pozicija priartėja prie anarchizmo, turint omenyje Louis artimą draugystę ne tik su Eribonu, bet ir su kitu sociologu – kairiuoju radikalu – Geoffroy de Lagasnerie'iu.

Trečiąjį požiūrį galima būtų laikyti analitiniu, labiau neutraliu – suderinančiu pirmąją ir antrąją pozicijas. Jam atstovautų sociologė Lagrave, teigianti, jog egzistuoja daugybė *transklasės* atstovų asmenybės stilių. Pats terminas sufleruoja „dvilypumą“, leidžiantį suderinti abi asmenybės tapatumo versijas (Eribon 2023 [2009]; 230), žvelgti iš dviejų priešingų pozicijų kartu nesusitapatinant iki galo nė su viena iš jų.

Vis dėlto paradoksas tas, kad pačią refleksyvios žiūros ir analizės galimybę suformuoja būtent vadinamoji buržuazinė kultūra, taip pat Prancūzijos akademinė sistema, kaip jos dalis. Pasak Lagrave, būtent aukštasis mokslas – studijos prestižinėje l'EHESS (Aukštojoje socialinių mokslų mokykloje) – leido susimąstyti apie socialinio dominavimo, socialinių vaidmenų reprodukcijos mechanizmus apskritai, patirti ir kartu suvokti, kas yra *reklasacija* ir *deklasacija* (pranc. *reclassée / déclassée*) (Lagrave 2021a).

Kita vertus, nors Lagrave priklauso Prancūzijos akademiniam elitui, o gyvenimo kokybės požiūriu – buržuazinei socialinei klasei, vis dėlto, jos teigimu, ji netapo buržuazijos dalimi. Ir nesiekia ja tapti. Tam tikra tapatybinė distancija išliko, ją, sociologės žodžiais tariant, ji įkūnijo profesinėje plotmėje metodologiškai angažuodamasi feminizmui, socialinių mechanizmų preparavimui arba *tikrovei, realizmui* plačiaja prasme (Lagrave 2021a). Socialinė kilmė suformavo specifinį (sociologinį) požiūrį, pasaulėvoką, kuri leido integruotis į buržuazinę socialinę klasę, bet šimtu procentu nesusitapatinti su jos *etosu*. Sociologė gyvenime vadovaujasi moto, perimtu iš savo tėvo – *nebūti pretenzingai ir arogantiškai* (Lagrave 2021b), tai ji traktuoja kaip *transklasei* būdingą pozityvią asmenybės savybę.

Apibendrinant šį skyrį, galima būtų kelti *transklasės* sąvokos ir reiškinių tolesnio likimo klausimą. Taip pat hipotetiškai klausti, kiek *transklasės* prancūziškoji sociologija ir su ja susijusi grožinės realistinės ir natūralistinės literatūros atsaka paveiks (ar paveiktų) kitakalbius sociologus, sociologijos diskursus ar literatūrines tradicijas?

Sunku būtų vienu būdu atsakyti į šiuos klausimus. Sprendžiant iš to, kaip sparčiai plečiasi, turtėja *transklasės* diskursas Prancūzijoje, tikėtina, jis užims garbingą vietą prancūzakalbėje sociologijoje, bent jau kaip įdomus sociokultūrinis reiškinys. Eribono autobiografinės sociologijos knyga *Sugrįžimas į Reimsą* ir Jaquet studija *Transklase ir ne-reprodukcija* išverstos į anglų kalbą. Ernaux ir Louis kūriniai irgi išversti į daugybę pasaulio kalbų²⁵, o 2022 metais Ernaux įvertinta Nobelio literatūros premija. *Transklasės* sampratos apraiškų ieškoma kitakalbėse literatūros tradicijose, pavyzdžiui, rusų, ispanų. Taigi *transklasės* kaip kultūrinės kategorijos prognozės, galima sakyti, daugiau negu optimistinės. Vis dėlto mažai tikėtina, jog, pavyzdžiui, galinga tradicija pasižyminti anglosaksų (britų ir amerikiečių) sociologija galėtų būti plačiai, kaip nors labai giliai ir iš esmės paveikta šio diskurso ir patirtų jo įtaką.

²⁵ Į lietuvių kalbą išversti du Ernaux romanai – *Įvykis* (Baltos lankos, 2023) ir *Metai* (Baltos lankos, 2024). Šiose knygose Ernaux pristatoma kaip Nobelio literatūros premijos laureatė, todėl ir išversti šie jos kūriniai. Abu romanai yra psichologinės traumos ir „bėgančio laiko“ refleksijos, kuriose ne tik neminima *transklase*, bet ir vengiama, kas būdinga Lietuvoje, apskritai bet kokių nuorodų į socialinių klasių stratifikacijos klausimus.

Kita vertus, įdomu tai, kad *transklasės* sąvoka ir samprata subjektyviai paliečia labai įvairių kultūrinių ir kalbinių terpių žmones, kurie sociologiniuose ar grožinių kūrinių naratyvuose atpažįsta savas gyvenimo patirtis (šio straipsnio autorius – taip pat). Taigi poveikis visai tikėtinas nebūtinai sociologinių mokyklų lygmeniu, bet greičiau individualiame santykiyje su šio diskurso atmainomis.

Išvados

Straipsnyje siekta detaliau atskleisti gana naują prancūzų sociologijos diskursą, kuris įveda naują *transklasės* sąvoką. Jame nuo dinaminės socialinio mobilumo traktuotės, kuri labiau akcentuoja makrostruktūrinį požiūrį, judama prie socialinio transversalumo mikrosociologinės interpretacijos apie tai, ką išgyvena žmonės, kai pereina iš savo kilmės socialinės klasės, grupės į kitą. Dažniausiai šios sociologijos atšakos sociologai ir sociologės fenomenologiškai analizuoja asmenines gyvenimo patirtis.

Transklasės sociologinio diskurso viduje susiformavo kelios mikro(o)pozicijos, kurios siūlo niuansuotas *transklasės* sąvokos socioideologines ir kultūrines traktuotes. Pirmajai pozicijai atstovauja radikalesnės neomarksistinės pakraipos sociologai. Jie akcentuoja *negatyvų* socialinį determinizmą – sociumas organizuotas taip, kad žemesniąsias socialines klases veiktų išimtinai negatyviai, neleistų šios klasės atstovams begyvenant keisti savo socialinę padėtį visuomenės struktūroje. Tuos atvejus, kai individui pavyksta įveikti savo prigimtines socialinės klasės *habitus* ir pereiti į aukštesnę socialinę klasę, šios pakraipos sociologai vadina mikrorevoliucijomis. Šiai pozicijai atstovaujantys sociologai taip pat akcentuoja trauminį *transklasės* patirčių poveikį individo tapatumui. Tokį virsmą savo gyvenime patyrusių žmonių asmenybės struktūroje juos labiau domins socialinės neurozės apraiškos.

Tarpinę poziciją užima *sociofilosofinė* arba neutrali *transklasės* traktuotė, kai savitas socialinis mobilumas, transversalumas ir įvairios jo trajektorijos suvokiami ir tiriami tiesiog kaip socialinis faktas, nesikoncentruojant į negatyvias ar pozityvias moralines traktuotes.

Trečiąjai mikro(o)pozicijai atstovauja tie, kuriems mažiau rūpi marksistinis negatyvusis determinizmas. Juos labiau domina tos *transklasės* sąvokos, o sykiu ir paties reiškinio interpretacijos, kurios yra integraliosios, socialiai, kultūriškai adaptyvios. Koncentruojamasi ne į sociopsichologines traumas, o į tai, kas *transklasės* patirtyje yra pozityvu, kūrybiška, provisuomeniška.

Besiformuojančiame *transklasės* diskurse galima išvelgti ir kitą intelektualinę įtampą. Tai būtų radikalesnės neomarksistinės pozicijos atstovų dviprasmiškumas – nuolat kalbama apie proletarinę socialinę terpę ir socialinio mobilumo sukeltas psichologines traumas, tačiau tai daroma jau iš akademinio ir socialinio elito pozicijų. Šios patogios socialinės pozicijos niekaip nedekonstruojamos, kritiškai beveik nereflektuojama, kaip apie *transklasę* rašančiųjų socialinė padėtis veikia naratyvines linijas ar leitmotyvus tiek sociologijoje, tiek grožinėje literatūroje. Be to, *transklasės* pozityviosios, adaptyviosios traktuotės atstovai „kaltina“ radikalesnius neomarksistus dolorizmu – socialinės neurozės fetišizavimu ir netgi mėgavimusi savo socialinėmis stigmomis.

Nors *transklasės* reiškinį norima aiškinti *aksiologiškai neutraliai*, vis dėlto aptariamame sociologijos diskurse dominuoja būtent migracijos iš proletarijų, kitų žemesniųjų socialinių sluoksnių į aukštesnius socialinius sluoksnius refleksijos, žemesniųjų socialinių sluoksnių *habitus* tyrimai. Kol kas nėra sociologinės ar sociofilosofinės studijos, kurioje būtų analizuojamas perėjimo iš aukštesniųjų į žemesnius socialinius sluoksnius procesas ir jo efektai asmenybės struktūrai.

Transklasės sociologija taip pat susijusi su grožine realistine, natūralistine literatūra, nes ši tematika vis ryškesnė ir kai kurių prancūzų rašytojų kūryboje, turinčioje autobiografinių elementų. Viena vertus, tokioje prozoje sociologai aptinka *transklasės* sampratai artimų patirčių, kurias pasitelkia kaip pavyzdžius savo analizei ar argumentacijai. Kita vertus, jaunesni rašytojai savo autobiografinėje prozoje jau remiasi sociologų studijomis ir tiesmukiškiau įvardija save *transklasės* atstovais.

Akivaizdu, kad *transklasės* sąvoka savitai atnauja socialinio mobilumo, transversalumo sociologinį diskursą – pasiūloma sąlygiškai nauja žiūra, fenomenologinės interpretacijos. Antra vertus, *transklasės* sociologinis diskursas laikytinas savitai prancūzišku reiškiniu. Kol kas sunku pasakyti, kiek *transklasės* terminas ir koncepcija turės įtakos socialinio mobilumo diskursui, ypač turint omenyje turtingą anglosaksiškos sociologijos tradiciją, ideologiškai palaikančią pozityvią „socialinio lifto“ ar „judėjimo aukštyn“ traktuotę. Tačiau *transklasės* autobiografinis, eseistinis, netgi beletrizuotas diskursas neabejotinai jau tapo savitu prancūzų kultūros reiškiniu. Kalbant „buržuaziniais“ terminais, vien tokio diskurso susiformavimas, egzistavimas ir plėtimasis, įskaitant ir susidomėjimą kitakalbėse kultūrinėse, akademinėse terpėse (tai taip pat įrodo šis straipsnis), tik didina ir daugina prancūzakalbės kultūros prestižą ir krauna jai simbolinį kapitalą.

Literatūra

- Balutet, Nicolas; Camp-Pietrain, Edwige (dir.). 2023a. *La résilience du transclasse. Parcours personnels, politiques, littéraires*. Lormont: Le Bord de l'eau: 5–16. <https://doi.org/10.14375/NP:9782385193614>
- Balutet, Nicolas; Camp-Pietrain, Edwige. 2023b. „La résilience, fil de la complexion du transclasse?“, dans Nicolas Balutet et Edwige Camp-Pietrain (dir.) 2023. *La résilience du transclasse. Parcours personnels, politiques, littéraires*. Lormont: Le Bord de l'eau: 5–16. <https://doi.org/10.14375/NP:9782385193614>
- Barthes, Roland. 2009. *Journal de deuil*. Paris: Éditions du Seuil.
- Beaud, Stéphane; Pialoux, Michel. 1999. *Retour sur la condition ouvrière. Enquête aux usines Peugeot de Sochaux-Montbéliard*. Paris: Fayard.
- Bourdieu, Pierre. 1984 [1979]. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (translated by Richard Nice). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean-Claude. 1964. *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*. Paris: Les Éditions Minuit.
- Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean-Claude. 1970. *La Reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bronner, Gérald. 2023. *Les origines. Pourquoi devient-on qui l'on est?* Paris: Éditions Flammarion (el. knyga – puslapiai nenumuoti).

- Burawoy, Michael. 1972. *The Colour of Class on the Copper Mines: From African Advancement to Zambianization*. Manchester: Manchester University Press [for] the Institute for African Studies.
- Burawoy, Michael. 1979. *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burawoy, Michael. 1985. *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*. London: Verso Books.
- Camus, Albert. 1994. *Le premier homme*. Paris : Éditions Gallimard.
- Camus, Albert. 1996 [1994]. *Pirmasis žmogus* (vert. Violeta Tauragienė). Vilnius: Baltos lankos.
- Collet, Beate; Santelli, Emmanuelle. 2008. „La mixité au-delà des différences culturelles. Les choix conjugaux des descendants d’immigrés maghrébins“, dans Claudine Philippe et Beate Collet (dir.) 2008. *MixitéS: Variations autour d’une notion transversale*. Paris: Éditions L’Harmattan: 69–94.
- de Gaulejac, Vincent. 2016 [1987]. *La névrose de classe: trajectoire sociale et conflits d’identité*. Paris: Éditions Payot & Rivages.
- Delsaut, Yvette. 2020. *Carnets de socioanalyse. Ecrire les pratiques ordinaires*. Paris: Raisons d’agir.
- Dermenjian, Geneviève; Jami, Irène; Rouquier, Annie; Thébaud, Françoise (coord.). 2010. *La place des femmes dans l’histoire. Une histoire mixte*. Paris: Belin éditeur.
- Edmonds, David; Burawoy, Michael. 2016. „Michael Burawoy on Sociology and the Workplace“, *Social Science Space*, 2016-04-04. Prieiga internetu: <https://www.socialsciencespace.com/2016/04/michael-burawoy-on-sociology-and-the-workplace/>
- Enjalbert, Cédric. 2023. „The transclass struggle. A dialogue between Gérald Bronner and Chantal Jaquet“, *Philonomist*, 2023-03-31. Prieiga internetu: <https://www.philonomist.com/en/dialogue/transclass-struggle>
- Eribon, Didier. 1999. *Réflexions sur la question gay*. Paris: Fayard.
- Eribon, Didier. 2011. *Retours sur Retour à Reims*. Paris: Les Éditions Cartouche.
- Eribon, Didier. 2020 [2013]. *La société comme verdict: classes, identités, trajectoires*. Paris: Flammarion.
- Eribon, Didier. 2023 [2009]. *Retour à Reims (précédé d’un entretien avec Édouard Louis)*. Paris: Flammarion.
- Eribon, Didier. 2023. *Vie, vieillesse et mort d’une femme du peuple*. Paris: Éditions Flammarion.
- Ernaux, Annie. 1983. *La place*. Paris: Gallimard.
- Ernaux, Annie. 1988. *Une femme*. Paris: Éditions Gallimard.
- Ernaux, Annie. 2003. *L’écriture comme un couteau. Entretien avec Frédéric-Yves Jeannet*. Paris: Stock.
- Ernaux, Annie. 2014. *Le vrai lieu. Entretiens avec Michelle Porte*. Paris: Éditions Gallimard.
- Ernaux, Annie. 2022 [1974]. *Les armoires vides*. Paris: Éditions Gallimard.
- Ernaux, Annie. 2022 [1997]. *Je ne suis pas sortie de ma nuit*. Paris: Gallimard.
- Fanon, Frantz. 2002 [1961]. *Les Damnés de la terre*. Paris: Éditions la Découverte.
- Fanon, Frantz. 2008 [1952]. *Black Skin, White Masks* (transl. by Charles Lam Markmann). London: Pluto Press.
- Jaquet, Chantal. 2014. *Les transclasses ou la non-reproduction*. Paris: Presses universitaires de France.
- Jaquet, Chantal. 2018. „Transclasses: fabrique contre mérite“, dans Chantal Jaquet et Gérard Bras (dir.) 2018. *La fabrique des transclasses*. Paris: Presses universitaires de France: 11–34.
- Jaquet, Chantal; Bras, Gérard (dir.) 2018. *La fabrique des transclasses*. Paris: Presses universitaires de France.
- Jaquet, Chantal. 2021. „Les transclasses, retour sur un phénomène de société“, *France Culture*, 2021-10-06. Prieiga internetu: https://www.youtube.com/watch?v=_EVqxAvPCvA
- Kraenker, Sabine; Annala, Satu. 2023. „La chimère autobiographique des écrivains transclasses: une complexion singulière?“, dans Nicolas Balutet et Edwige Camp-Pietrain (dir.) 2023. *La résilience du transclasse. Parcours personnels, politiques, littéraires*. Lormont: Le Bord de l’eau: 135–148. <https://doi.org/10.14375/NP9782385193614>

- Lagrave, Rose-Marie. 2021a. *Se ressaisir. Enquête autobiographique d'une transfuge de classe féministe*. Paris: La Découverte (el. knyga – puslapiai nenumeruoti).
- Lagrave, Rose-Marie. 2021b. „Rose-Marie Lagrave: transfuge de classe, un parcours exemplaire?“, *France Culture*, 2021-02-16. Prieiga internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=at-4wB67EI0>
- Louis, Édouard. 2014. *En finir avec Eddy Bellegueule*. Paris: Éditions du Seuil.
- Louis, Édouard. 2018. *Qui a tué mon père*. Paris: Éditions du Seuil.
- Louis, Édouard. 2023. „Cinq questions à Édouard Louis (un entretien)“, dans Didier Eribon. *Retour à Reims (précédé d'un entretien avec Édouard Louis)*. Paris: Flammarion: I – X.
- Louis, Édouard. 2022. „Changer: méthode“, *Librairie Mollat*, 2022-02-11. Prieiga internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=xp6ELy0vGrQ>
- Noiriel, Gérard. 1984. *Longuy: Immigrés et prolétaires, 1880–1980*. Paris: Presses universitaires de France.
- Noiriel, Gérard. 1986. *Les Ouvriers dans la société française, XIXe – XXe siècle*. Paris: Seuil.
- Noiriel, Gérard. 2016. *Chocolat, la véritable histoire d'un homme sans nom*. Paris: Bayard.
- Norkus, Zenonas. 2001. „Mokslo vertybinio neutralumo problema XX a. filosofijoje (M. Weberis, analitinė mokslo filosofija ir metaetika, kritinė teorija)“, *Problemos* 59: 9–40. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2001.59.6829>
- Orsini-Saillet, Catherine. 2023. „Le retour à la Huerta de Miguel Ángel Hernández: écriture et dépasement des traumas d'un transclasse“, dans Nicolas Balutet et Edwige Camp-Pietrain (dir.) *La résilience du transclasse. Parcours personnels, politiques, littéraires*. Lormont: Le Bord de l'eau: 91–112. <https://doi.org/10.14375/NP.9782385193614>
- Perrot, Michelle. 1975. „Délinquance et système pénitentiaire en France au XIXe siècle“, *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* 30 (1): 67–91.
- Perrot, Michelle. 1998. *Les femmes ou les silences de l'histoire*. Paris: Flammarion.
- Perrot, Michelle. 2006. *„Mon“ histoire des femmes*. Paris: Éditions du Seuil.
- Pialoux, Michel. 2019. *Le Temps d'écouter. Enquêtes sur les métamorphoses de la classe ouvrière*. Paris: Raisons d'agir.
- Pialoux, Michel; Corouge, Christian. 2011. *Résister à la chaîne: Dialogue entre un ouvrier de Peugeot et un sociologue*. Marseille: Agone.
- Ruiz, Delphine. 2020. „Yvette Delsaut, Carnets de socioanalyse. Écrire les pratiques ordinaires“, *Lectures* [on-line], Les comptes rendus, mis en ligne le 16 juillet 2020. <https://doi.org/10.4000/lectures.42896>
- Thébaud, Françoise. 1986. *Quand nos grand-mères donnaient la vie: la maternité en France dans l'entre-deux-guerres*. Lyon: Presses universitaires de Lyon. <https://doi.org/10.4000/books.pul.15146>
- Valantiejus, Algimantas. 2005. „Radikalios mikrosociologijos gairės“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 15: 5–22. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2005.1.5981>
- Valantiejus, Algimantas. 2007. *Socialinė struktūra: nuo makro prie mikro modelių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Winock, Michel (dir.). 1993. *Histoire de l'Extrême droite en France*. Paris: Seuil.
- Winock, Michel. 1992. *Le Socialisme en France et en Europe, XIXe–XXe siècle*. Paris: Seuil.
- Winock, Michel. 2006. *La gauche en France*. Paris: Tempus Perrin.
- Wright, Erik Olin. 1993 [1978]. *Class, Crisis and the State (Third impression)*. London: Verso.
- Wright, Erik Olin. 2015. *Understanding Class*. London, New York: Verso.